

Znakovi i poruke

Znakovi i
poruke

VIII-1-2015

Znakovi i poruke
Signs and Messages

Znakovi i poruke

Časopis iz komunikologije

Znakovi i poruke: časopis iz komunikologije **Signs and Messages: A Journal of Communication**

Broj VIII-1-2015

ISSN 1840-3239

UDK 0/9

Znakovi i poruke je međunarodni naučni časopis iz komunikologije. U njemu se iznose opisi, objašnjenja, tumačenja i mišljenja o raznolikim pitanjima ljudskog komuniciranja u savremenom društvu. Zadatak časopisa je osvijetljavanje ljudskog komuniciranja iz različitih teorijskih i disciplinarnih polazišta, uz pomoć različitih metoda. Prvi broj *Znakova i poruka* izašao je 2007. godine. Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavač

Komunikološki koledž u Banjaluci / Banja Luka College of Communications
Vojvodanska 2, 78000 Banja Luka, RS, BiH
+387(0)51-321-200, zip@kfbl.edu.ba, www.kfbl.edu.ba/kf/casopis-znakovi-i-poruke

Za izdavača

Pred. mr Biljana B. May

Glavni i odgovorni urednik

Prof. dr Aleksandar Bogdanić

Likovni i tehnički urednik

Pred. mr Ljubica Janjetović

Redaktor i lektor

Jelena Čurguz

Štampa

Grafid, Banja Luka

Tiraž

300 primjeraka

Anonimna recenzija

Izvorne naučne radove koji se predaju za objavljivanje u *Znakovima i porukama* pregledaju stručnjaci za oblast iz koje je rad pisan, na temelju čijih prijedloga uredništvo odlučuje o objavljivanju rada. Recenzenti ne znaju identitet autora radova. Autori mogu poslati za objavu samo neobjavljene radove, a predajom radova za publikaciju u *Znakovima i porukama* autori se obavezuju da iste radove ne šalju za objavu u drugim časopisima.

Autorska prava

Sva prava na sadržaj ovog časopisa ima izdavač. Zabranjeno je kopiranje, snimanje, preštampanje, objavljivanje i distribucija časopisa ili bilo kog njegovog dijela bez pismene dozvole izdavača. *U člancima se iznose stavovi i mišljenja autora, a ne izdavača. Autori su odgovorni za izraz, stil i sadržaj članka.* Copyright © 2015. Komunikološki koledž u Banjaluci / Banja Luka College of Communications.

Uredništvo

Članovi uredništva i savjeta uredništva navedeni su u nastavku impresuma na strani 84.

SADRŽAJ

VIII-1-2015

UMJETNOST U PROCESU STVARANJA INKLUZIVNOG I PRAVEDNOG DRUŠTVA – KRITIČKA ANALIZA KULTURNO- UMJETNIČKIH AKTIVNOSTI ORGANIZACIJE UDAS IZ BANJALUKE Ljubica Janjetović.....	1
(ANTI)FEMINIZAM I D. H. LORENS: KRITIČKI OSVRT NA DVA DJELA Mirela Milovanović.....	23
THE DISCREPANCY IN THE PERCEPTION OF PUBLIC- POLITICAL SPEECH IN THE ELECTIONS FOR THE EUROPEAN PARLIAMENT Ivan Tanta, Gordana Lesinger i Dejan Gluvačević.....	41
PRECARIOUS NOTIONS OF MEANING TRANSFERABILITY AND TRANSLATABILITY Dalibor Kesić i Emir Muhić.....	57
POZIV ZA PREDAJU RADOVA.....	69

TABLE OF CONTENTS

VIII-1-2015

THE ART IN THE PROCESS OF CREATING AN INCLUSIVE AND JUST SOCIETY – CRITICAL ANALYSIS OF CULTURAL AND ARTISTIC ACTIVITIES OF THE UDAS ORGANIZATION FROM BANJA LUKA Ljubica Janjetović.....	1
(ANTI)FEMINISM AND D. H. LAWRENCE: A CRITICAL RE- VIEW OF TWO WORKS Mirela Milovanović.....	23
THE DISCREPANCY IN THE PERCEPTION OF PUBLIC- POLITICAL SPEECH IN THE ELECTIONS FOR THE EUROPEAN PARLIAMENT Ivan Tanta, Gordana Lesinger & Dejan Gluvačević.....	41
PRECARIOUS NOTIONS OF MEANING TRANSFERABILITY AND TRANSLATABILITY Dalibor Kesić & Emir Muhić.....	57
CALL FOR ARTICLE SUBMISSIONS	81

Izvorni naučni rad

UMJETNOST U PROCESU STVARANJA INKLUZIVNOG I PRAVEDNOG DRUŠTVA – KRITIČKA ANALIZA KULTURNO-UMJETNIČKIH AKTIVNOSTI ORGANIZACIJE UDAS IZ BANJALUKE¹

UDK 321.7:316.324.8]:061.237

doi:10.7251/ZIP08115001J

Ljubica Janjetović*

Komunikološki koledž u Banjaluci, Bosna i Hercegovina

Ovaj rad nudi kvalitativnu kritičku analizu kulturno-umjetničkih aktivnosti nevladine Organizacije UDAS iz Banjaluke. Analiza je urađena kroz dva metodološka pristupa: retrospektivni pregled arhivske dokumentacije o održanim umjetničkim praksama u posljednjih dvanaest godina, od nastanka Organizacije do momenta analize, kao i kroz dubinski intervju sa predstavnicima UDAS-a zaduženim za sprovođenje evaluiranih djelatnosti. Cilj istraživanja je bio pronaći u kom odnosu stoje kulturno-umjetničke aktivnosti koje sprovodi ova Organizacija i politika stvaranja demokratskog društva, te provjeriti kako se osoblje UDAS-a odnosi prema demokratskim vrijednostima koje propagiraju u svojim djelatnostima. Rezultati analize pokazuju da se kulturno-umjetničke aktivnosti koje Organizacija promovira dotiču aktuelnih problema u društvu RS i BiH. U okviru ovih aktivnosti Organizacija UDAS, kao i njeno osoblje, fokus stavlja na kvalitet i značenje same umjetničke prakse, a ne na kvalitet i estetiku radova.

Ključne riječi

kultura, umjetnost, demokratija, stvaralaštvo, razvoj

Uvodna razmatranja i postavka konteksta

U svjetlu savremenog socijalnog konteksta, kao i stanja i položaja kulture u društvu u Bosni i Hercegovini, a posebice Republici Srpskoj, neophodno je analizirati kulturološke prakse i ulogu kulture u svakodnevnom životu pojedinca i društvenih grupa budući da je kultura ta koja ima najveći uticaj na širenje demokratskih vrijednosti.

*Autor za prepisku: Ljubica Janjetović, el. pošta: ljubica.janjetovic@kfbf.edu.ba

Kultura kao simbolički način definisanja svijeta i kao ljudska fantazija, neminovna je aktivnost u nastojanju da se odrede neke egzistencijalne dimenzije čovjekovog socijalnog života kao što je na primjer problem identiteta. Kultura je ta koja daje odgovore na pitanja ko smo, šta smo, kome i gdje pripadamo, a time čini bitan faktor u razvoju čovjeka i društva.

Tokom građanskog rata u BiH (1992-1995), artikulacija kulture slijedila je nacionalni okvir (svaka etnička grupa u okviru svojih sistema vrijednosti). Nacionalni kulturološki miljei jačali su ideju netrpeljivosti među etničkim skupinama u tada rasparčanoj BiH. Danas se kultura u teorijskim pristupima poima (ili se bar trudi to učiniti) kao inkluzivna tolerantna aktivnost koja jača ideje raznolikosti, multikulturalnosti, interkulturalnosti i egalitarnosti. Međutim, bitno je istaći da je ovakva kulturna politika još uvijek nedovoljno razrađena u državnim centrima vlasti, dok se njena implementacija u društvo vrši uglavnom iz društvenih organizacija i udruženja 'na marginama' društvene strukture kao alternativnim supkulturnim centrima.

U takvom kontekstu djeluje i nevladina organizacija UDAS iz Banjaluke koja kulturnim, a posebice umjetničkim aktivnostima kao jednim od najbitnijih kulturoloških praksi, pokušava revalorizovati kulturno nasljeđe kao zaostavštine rata i stvoriti novi vid društvenosti. Različitim projektima i aktivnostima iz oblasti umjetnosti, Organizacija UDAS se trudi održati konstantu kulturnog stvaralaštva kao bitnog graditelja i kritičara društvene strukture i odnosa u poslijeratnom društvu BiH. Kulturološke aktivnosti organizacije UDAS pretežno su emancipatornog karaktera i usmjerene su na pojedince i marginalizovane društvene grupe u RS, a time i BiH. Od svog osnivanja 2002. godine, u proteklih dvanaest godina (što je upravo vremenski i predmetni okvir ovog istraživanja kada je arhivska građa u pitanju), UDAS nastoji da osobama sa invaliditetom (posebice žrtvama rata), ženama, mladim i drugim socijalno isključenim grupama omogući inkluziju u socijalne i kulturološke tokove, da im pruži mogućnost usavršavanja i obrazovanja u perspektivne djelatnosti, te priliku da poboljšaju svoje socijalno i ekonomsko stanje. Pri tome, UDAS ne pravi razliku među polovima, starosnoj dobi, etničkoj i nacionalnoj pripadnosti te njeguje i podržava saradnju među entitetima i različitim socijalnim i kulturološkim grupama u cijeloj BiH. Pomenuta organizacija „djeluje u svim segmentima društvenog života, i to u oblasti zdravlja i socijalne zaštite, ekonomske reintegracije, pravne regulative, kulture i sporta, putem kojih radi na poboljšanju kvaliteta života svojih članova s cil-

jem integracije u društvenu zajednicu“ (O nama, b. d.). Odnosno, kako u UDAS-u navode u ciljevima svojih kulturnih aktivnosti, teži se kulturnom stvaralaštvu i primijenjenoj umjetnosti koji će „kroz kulturne manifestacije doprinijeti opštem interesu zajednice, očuvanju kulturne baštine, multikulturalnosti, promociji nacionalne kulture i kulturne različitosti, interkulturalnosti, razvoju regionalne i međuregionalne kulturne saradnje te predstavljanju i afirmaciji umjetnosti u zemlji i inostranstvu“ (O nama, b. d.).

Politika djelovanja Organizacije UDAS i njihove kulturne aktivnosti daju sliku savremene kulturne politike u institucijama koje se bave specifičnim društvenim grupama i/ili pojedincima sa margina društva. Stoga se može reći da su ove aktivnosti pokazatelj odnosa kretanja kulture u smjeru margina-centar sociokulturne strukture društva, odnosno supcentri alternativne kulturne prakse u RS i time zanimljiv materijal za analizu u okviru izabrane teme.

Fokus ovog istraživanja je empirijski pregled dokumentacije arhivske građe i kvalitativna kritička analiza jednog supkulturnog pristupa u upotrebi umjetnosti kao kulturološke prakse s ciljem razvoja boljeg, humanijeg i demokratskog društva. S obzirom na ulogu kulture u životu svakog pojedinca, kao i njenu ulogu u strukturi i razvoju društva u cjelini, neophodno je konstantno vršiti analize da bi se odredilo stanje kulturne politike u zemlji, što je jedan od ciljeva ovog rada. U kontekstu brojnih alternativnih supkulturnih centara koji djeluju na području Republike Srpske, analizirane su kulturne aktivnosti Organizacije UDAS kao jednog od takvih supcentara nove demokratske kulturne paradigme. U sličnom istraživanju sprovedenom 2009. u Srbiji, Isidora Jarić navodi da „uvidom u spektar ovih individualnih, marginalizovanih subverzivnih formi otpora obrascima kulturne hegemonije moguće je ... mapirati mesta (stvarna ili virtuelna), socijalne i kulturne aktere i kontekste koji potencijalno mogu postati nosioci nove društvene i kulturne promene“ (Golubović i Jarić, 2010, str. 167).

Problem ovog istraživanja je teorijsko-empirijski i tiče se prirode kulturoloških aktivnosti u radu nevladine organizacije UDAS iz Banjaluke. Iz formulacije problema izveden je i predmet istraživanja u vidu razmatranja postojećih umjetničkih aktivnosti u radu Organizacije i Galerije UDAS s ciljem implementacije trenutno aktuelne politike pomirenja i stvaranja inkluzivnog i pravednog društva u RS i BiH. U okviru analize, istražene su umjetničke aktivnosti sektora za kulturu pomenute organizacije kroz arhivske materijale o nji-

hovim aktivnostima, a s obzirom na društveni kontekst i javnost kojoj su okrenute.

Ovo istraživanje je izvedeno s namjerom da se doprinese znanju o poimanju, ulozi i mjestu kulture u savremenom kontekstu BiH i društva RS, u odnosu na moderni koncept demokratije i stvaranju mogućeg naučno-deskriptivnog modela kulturne politike i strategije njenog provođenja u RS. Naučni ciljevi su prvenstveno usmjereni na opis i naučno objašnjenje posmatrane pojave kretanja kulturoloških tokova s margina društva i njihovog odnosa prema hegemonom nacionalnim društveno-kulturološkim aktivnostima. Društveni doprinos istraživanja je u mogućnosti stvaranja demokratskog socijalnog okruženja i povećanja kritičnosti publike kojoj su posmatrane kulturološke aktivnosti namijenjene jer, kako navodi Isidora Jarić, ove „partikularne subverzivne, supkulturne prakse važan su izvor informacija o karakteru postojećeg društvenog i kulturnog sistema, njegovim nedostacima i manama, ali i mogućim budućim pravcima njegovog razvoja i formama njegovih budućih egzistencija“ (Golubović i Jarić, 2010, str. 167). Slično tome, Igleton tvrdi da je za postmoderniste pozitivniji onaj način života koji vode otpadnici ili manjina, dok kultura kao način života većine ima negativan prizvuk (Eagleton, 2000, str. 14).

Istraživački zadaci su bili sljedeći: sprovesti analizu i prikupiti relevantne podatke o istraživanom materijalu, utvrditi status, ispitati postoje li i utvrditi koliko su značajne relacije istraživanih varijabli (kao što su demokratske vrijednosti i načela u društvu, njihova implementacija i sprovođenje kroz umjetnost i druge kulturne aktivnosti, njihova prisutnost u aktivnostima istraživane organizacije, emancipacija glavnih aktera u pogledu kulturne politike koju propagiraju) te, na kraju, ispitati njihov odnos prema postojećem društvenom kontekstu u okviru kog se istraživanje sprovodi.

Glavna, uslovno rečeno, hipoteza istraživanja glasi: *Kulturne aktivnosti Organizacije UDAS iz Banjaluke usmjerene su na širenje novih socio-demokratskih vrijednosti*. Budući da se, kako je već navedeno, ovdje radi o induktivno-kvalitativnom istraživanju čiji je cilj „razumevanje njihovog [misli se na društvene pojave] smisla i značenja koje im ljudi pridaju u svom svakodnevnom životu i međusobnim odnosima“ (Branković, 2007, str. 28), tako su dobijeni podaci služili za razumijevanje različitih aspekata ispitivane stvarnosti. Da bi se provjerila prethodna postavka, bilo je neophodno proučiti demokratske društvene vrijednosti i pronaći ih u okviru aktivnosti koje je izvodila proučavana Organizacija. U tom cilju

postavljena su i ispitana sljedeća pitanja: a) koje su to demokratske vrijednosti koje kultura kao glavni kreator društva treba da širi svojim djelovanjem, b) koje se demokratske vrijednosti mogu prepoznati u kulturnom djelovanju Organizacije UDAS iz Banjaluke, c) da li su misija i vizija Organizacije u skladu sa njenim umjetničkim aktivnostima i ciljevima, d) kako osoblje Organizacije percipira kulturološke aktivnosti za koje je zaduženo, i slično. Budući da UDAS nema formalno definisanu misiju, pretpostavljalo se da ni njeni članovi nisu imali jasno formiranu predstavu o vrsti i prirodi aktivnosti Organizacije. Konkretno empirijsko istraživanje rađeno je tokom septembra i oktobra 2014. godine, a opisane aktivnosti i uočene specifičnosti u radu Organizacije UDAS analizirane su kroz različite teorijske postavke. Neki teorijski radovi na temu odnosa kulture i društva, te poimanja kulture u globalu, posebice iz ugla postmodernističkog i postkolonijalnog shvatanja svijeta, ukratko su prikazani u narednom dijelu rada i predstavljaju teorijski okvir za analizu uočenog problema.

Teorijsko-epistemološki okvir rada

Ideja o kulturnom nasljeđu kao bitne odrednice socijalnog identiteta pojedinca nije nikakva novina u epistemološkim razmatranjima kulture kao društvene konstrukcije. Još od prvih teorijskih analiza Rejmunda Vilijamsa (Raymond Williams), Fredrika Džejmsona (Fredric Jameson), Terija Igletona (Terry Eagleton) i drugih teoretičara ranih kulturoloških studija, kultura je identifikovana kao aktivnost(i) svakodnevnog života, odnosno 'način života' (Williams, 1958) ili kao proces sveukupne društvene promjene (Eagleton, 2000).

S druge strane, Fredrik Džejmson tvrdi da je kultura uvijek ideja o drugima, tj. da vidimo svoje društvo kao jedan od mogućih načina života među postojećim (Jameson, 1991). U tom smislu, Džejmson indirektno artikuliše kulturu kao bitnu odrednicu identiteta koji u svojoj osnovi ima komparativni odnos ideje o sebi i ideje o drugima. Govoreći u kontekstu kulture kao odrednice identiteta, Zagorka Golubović navodi da je kultura „onaj aspekt ljudskog života koji ne ostaje samo u 'spoljašnjoj sferi', tj. u granicama socijalnog okruženja i promena ..., već duboko zadire u unutrašnjost individualnog i grupnog života, kao 'internalizovana kultura', bez čega ni pojedinci ni kolektivi ne bi mogli učestvovati u životu određene zajednice“ (Golubović i Jarić, 2010, str. 18). Golubović dalje navodi da, s obzirom na socijalno i kulturološki definisan sistem vrijednosti,

čovjek pronalazi odgovore na pitanja ko je i gdje pripada u cilju definisanja i ostvarenja svog identiteta (Golubović i Jarić, 2010, str. 8). „Traganje za identitetom i zahtjev za javnim priznavanjem tog identiteta kao značajnog“ (Gerc, 1998, str. 8-9), postaje cilj dvadesetovijekovnog nacionalizma.

Ideja o kulturi značajno se mijenja s razvojem postkolonijalnih studija u okviru kojih Saidovo djelo *Orijentalizam* (2003) postaje vrijednosna norma u shvatanju kulture. U okviru postkolonijalizma kultura se tumači kao hibridna tvorevina različitih uticaja i interaktivnih odnosa društava i društvenih grupa XX (danas i XXI) vijeka. Pri tome, svaka grupa, svaki narod i zajednica imaju podjednako pravo na svoje izražavanje kulture jer, da se izrazimo u terminima Sigmunda Baumana, progonstvo određenih kategorija ljudi iz socijalnog prostora postaje „jednako dehumanizaciji takvih kategorija ljudi“ (Bauman, 2009, str. 207).

Gledano iz etimološkog ugla, koncept kulture može, dakle, predstavljati bilo šta od kultivisanja (uzgajanja) do stanovanja, od društvene prilagođenosti do identiteta. U svakom slučaju, ona predstavlja razvoj i promjenu ‘prirodnog’ u nešto što je društveno konstruisano i prilagođeno zajedničkim interesima članova društva (budući da se razvoj ličnosti ne može postići u izolaciji). Kultura je dinamički proces oblikovanja i prilagođavanja ljudskih bića društvu, proces fundamentalnog oblikovanja pojedinca u „nesebičnog aktera određenog političkog poretka“ (Eagleton, 2000, str. 7). Kultura, prema Igletonu, zahtijeva određene društvene uslove koje država treba da obezbijedi (Eagleton, 2000, str. 10).

Dinamički proces pomjena koje vode ka boljem i humanijem društvu, stvaranju i širenju demokratskih vrijednosti kao jedne od odrednica kulture, moguće je ostvariti samo (samo)refleksijom i (samo)transformacijom, te ukazivanjem na nedostatke postojećeg društva u čijem formiranju kultura učestvuje. Prema Igletonu, kultura je prvenstveno društvena i ako želi da uzme ulogu radikalne kritike društva, ona mora ustrajati na svojoj društvenoj (Eagleton, 2000, str. 11), a time i svojoj etičkoj dimenziji. Nešto slično tvrdi i Luj Dolo kada kaže da je savremena kultura na revolucionarnoj prekretnici koja „sintetizuje i sublimira“ (Dolo, 2000, str. 225) etičku revoluciju. Dolo, citirajući njemačkog historičara iz 17. vijeka Samuela Pufendorfa, navodi da „kultura omogućava svakom čovjeku da dostigne istinski ljudski život zahvaljujući nadmetanju, delatnosti i otkrivanju drugih ljudi, ali takođe i zahvaljujući ličnim naporima i promišljanjima svakog pojedinca“ (Dolo, 2000, str. 25).

Jedna od bitnih oblasti kulture i njena vjerovatno najvažnija forma jeste umjetničko stvaralaštvo. Umjetnost kao vrsta društveno prihvaćene igre, prema Johanu Hojzingeri, je „starija od kulture“ (Huizinga, 1992, str. 9), jer iz igre kultura proizilazi. Sličnu ideju zagovarao je i francuski teoretičar Anri-Irene Maru (Henri-Irenee Marrou) koji je izvore kulture pronalazio u grčkoj *paidei* (Dolo, 2000). Igra (dakle i umjetnost kao igra) oslobađa, ona jeste sloboda, ona je fantazija kao što je i sama kultura. Grubor, na primjer, navodi da je i Hegel „umetnost usko povezao s napretkom samosvesti kroz um i slobodu i na taj način ju ... shvatio kao jedan važan oblik povesne kulture uopšte“ (Grubor, 2013, str. 205), kao jedan od „suštinskih momenata ljudske kulture“ (str. 209). Prema Hegelu, „umetnost nije svet obmane nego svet istine“ (Grubor, 2013, str. 206), ona je posredovana istina, način tumačenja i viđenja svijeta te stoga vrijedan predmet analize. Umjetnost je način na koji „sami sebe razumemo/predstavljamo unutar neke kulturno-povesne zajednice“, a koji varira u „zavisnosti od sposobnosti pojedinaca, ali i unapred datih povesnih mogućnosti kako načina umetničkog oblikovanja, tako i onoga što se umetnički oblikuje, pogleda na svet“ (str. 208). Umjetnost je dakle, onaj dio kulture koji sam sebe preispituje te tako čini njen *sine qua non*.

U *Postmodernoj etici* u kojoj raspravlja o etičkoj krizi postmoderne, Bauman tvrdi da „dok socijalno oprostorenje cilja na 'strukturiranje' (bez nužnosti postignuća), jasnoću razdiobe, stabilnost kategorija, monotoniju i repetitivnost, predvidljivost ... – estetsko oprostorenje traži nejasnoću i neodređene podjele, šokantnu vrijednost novoga, iznenađujućega i neočekivanoga, očekivanja koja se sve brže kreću u bijegu pred ispunjenjem“ (Bauman, 2009, str. 222) te da je „estetski ... prostor mapiran različitim markacijama intenziteta zabave“ (str. 223). S druge strane, Džon Fisk (2001), raspravlajući o popularnoj kulturi, prepoznaje paradoksalnu samosubverzivnost kao glavnu dimenziju moderne kulture i umjetnosti. Estetski prostor, kakav je između ostalog prostor umjetnosti, nudi mogućnost da se destabilizuje i preispita postojeći *status quo* i uspostave novi društveni odnosi.

U jednom novijem političko-filozofskom pristupu umjetnosti, Žoel Zask tvrdi da se umjetnost i demokratija mogu i moraju „posmatrati kao uporedne vrednosti ... jer oba pojma počivaju na istovetnim fundamentalnim principima“ (Zask, 2004, str. 237–238). Demokratija je skup ideja koje podstiču razvoj individualnosti, što upravo čini osnov umjetničkog djelovanja i razvoja. U tom smislu,

Zask podržava ideju da nema „prakse koja bolje simbolizuje demokratsko ponašanje od prakse umetnika“ (str. 7) budući da demokratija podrazumijeva aspekt slobode koji sa sobom nosi i umjetnost. Zask tvrdi da i „umjetnost i demokratija pretpostavljaju slobode koje se potvrđuju i izgrađuju u dodiru sa drugošću“ (str. 14). Pored problema individualizacije kao ličnog angažmana i samoostvarenja u uslovima priznavanja prava drugima za isti razvoj (ideje pluraliteta), te pitanja slobode u umjetničkom stvaralaštvu i razvoja individualne kreativnosti koja je analogna procesu obrazovanja, Zask navodi pitanje javnog priznanja kao bitne odrednice kako umjetničkog stvaralaštva tako i demokratskog djelovanja. Javno priznanje podrazumijeva davanje prava i vrednovanje statusa istog kao punopravnog člana društva ili umjetničke skupine, te priznavanje potencijala njegovog uticaja na ostale.

Pored toga, sličnost između demokratije i umjetnosti Zask vidi u problemu istoričnosti. Poznavanje trenutnih uslova i razvojnog puta kako umjetnosti tako i društva, znači mogućnost napretka, pomak sa date istorijske tačke. Zask navodi da „razvoj jednog dela koincidira sa stvaranjem njegovih uslova stvaranja: delo se predstavlja isto toliko kao proizvod delovanja umetnika na uslove u kojima je ono zamišljeno i razrađeno, koliko i postupak koji vodi njegovom učitavanju u vreme, i deljenju“ (Zask, 2004, str. 229). Čak je i Marks isticao važnost društvenih uslova u kojima se stvara kultura (Đorđević, 2008). Čovjek sam stvara kulturu, ali pod uslovima definisanim istorijskim trenutkom, tvrdi Jelena Đorđević (2008). Umjetnici, dakle, svojim djelovanjem daju 'prijedloge' stvarajući time etički odnos prema drugima. Ukazujući na probleme i aktivnosti koji se tiču njih samih, umjetnici govore o uslovima postojanja i djelovanja drugih. Značaj i značenje umjetnosti, prema Zask, nije samo ili potpuno u djelu, niti samo u oslobađanju ličnosti, nego i u samom procesu stvaranja, u umjetničkoj praksi kao etičkom odnosu.

Umjetnost i umjetničke prakse su u ovom istraživačkom radu pozvane da, koristeći upravo termine Žoel Zask, 'govore o demokratiji'. Umjetničke aktivnosti o kojima se ovdje raspravlja su „karakteristike koje simbolizuju demokratski život“ (Zask, 2004, str. 10). U tom smislu se u ovom istraživačkom radu, koji za cilj ima da kritički analizira funkciju i potencijal umjetnosti u mogućim i poželjnim promjenama u trenutnom društvu u Republici Srpskoj, koristi pojam „demokratske umjetnosti“, terminu skovanom po analogiji sa konceptom 'demokratske kulture' Žoel Zask, a koji preispituje mogućnost umjetničke prakse da oslobodi, da stvori jed-

nake uslove za razvoj i izražavanje kreativnosti svih pojedinaca u društvu, da u obzir uzme istoričnost trenutka u kome se djelovanje odvija i, na kraju, da obezbijedi razvoj i pomak na istorijskoj ljestvici a koji koincidira sa trenutnim uslovima života u smislu stvaranja novog kulturnog modela ponašanja čovjeka.

Metodološki koncept analize

U kritičkoj analizi rada Organizacije UDAS korišten je kvalitativni epistemološki pristup. Podaci su prikupljeni iz arhivske građe o izvedenim i trenutnim kulturnim aktivnostima i njihovom javnom predstavljanju u proteklih dvanaest godina, kao i iz razgovora sa predstavnicima osoblja zaduženog za sprovođenje kulturnih aktivnosti u okviru UDAS-ovog javnog djelovanja. Budući da se radi o podacima koji ne mogu biti svedeni na kvantitativnu oznaku već zahtijevaju slojevit opis, analizirani događaji (njihov tok, smisao i značenje za učesnike) su prikazani kroz narativnu ili slikovnu deskripciju kako to u *Uvodu u metodologiju* predlaže Srbobran Branković (2007). Opisane izabrane metode prema preporukama Malkolma Kerija (Malcolm Carey) „nude ne samo opšti filozofski i etički okvir, nego i tehnička sredstva za prikupljanje informacija ili podataka“ (Carey, 2009, str. 28). Pored toga, Dolo u čuvenoj analizi kulture sažetaj u djelu *Individualna i masovna kultura* (2000), navodi da „u aktuelnoj analizi pojma kulture kvalitativni elementi prevladavaju nad kvantitativnim“ (Dolo, 2000, str. 84) te je opravdano koristiti upravo kvalitativne metode za analizu primarno kvalitativnog problema. Svi prikupljeni podaci su kritički i kvalitativno analizirani da bi se došlo do željenih zaključaka.

U cilju kvalitativne analize i prikupljanja relevantnog materijala bilo je potrebno identifikovati osobe sa kojima će biti izveden dubinski intervju u vidu razgovora licem u lice kao „najravnopravnije i najslobodnije razmene“ (Zask, 2004, str. 13), te kao najčešćeg metoda u društvenim naukama, kako to preporučuje Keri u *The social work dissertation: Using small-scale qualitative methodology* (Carey, 2009). Osobe sa kojima je izveden razgovor su predstavnici osoblja UDAS-a zaduženi za sprovođenje kulturnih aktivnosti. Njihove ‘riječi’ su bile dio glavne građe za ovo istraživanje. Kroz razgovor sa ispitanicima koji su obezbijedili podatke neophodne za istraživanje, preispitani su ciljevi i priroda kulturnih aktivnosti koje sprovodi UDAS. U tom smislu preispitani su i percepcija vizije i misije Or-

ganizacije kod članova njenih sektora zaduženih za kulturne aktivnosti.

Očekivani problemi pri prikupljanju relevantnih materijala za istraživanje bili su nedovoljna klasifikacija i sistematizacija arhiviranog materijala, kao i moguća pristrasnost od strane intervjuisanih osoba. U cilju postizanja pune objektivizacije i kontrolisanja ovih ograničenja istraživanja, odnosno u cilju obezbjeđenja interne validnosti prikupljenog materijala, a prema preporukama Srbošana Brankovića (2007), ispitanici nisu biti upoznati sa ispitivanom hipotezom, odnosno sa ciljem istraživanja te tako nisu bili u prilici uticati na konačan ishod. Dalje, pitanja za intervju bila su indirektna i nisu otkrivala konačnu hipotezu. Radi potpunijeg pregleda arhivskog materijala, pregledani su pisani izvještaji, objave za javnost i preispitani sagovornici u vezi sa svim izvedenim aktivnostima koje su analizirane. Da bi se postigla eksterna validnost istraživanja, izabrana metodologija i predložena pitanja za intervju formirana su na osnovu dosadašnjih istraživanja, izvedenih intervjua i uz preporuke objavljenih naučnih radova koji obrađuju slične teme (npr. Golubović i Jarić, 2010), ali prilagođeni uslovima i kontekstu konkretnog istraživanja.

Prema Keriju, najadekvatnija metoda za obradu prikupljenih podataka u okviru izabrane istraživačke tematike je kritička analiza koja fokus stavlja na raspravu i diskusiju o raznim oblicima socijalne diskriminacije, nejednakosti i nepravde, a koji su u vezi sa, na primjer, polom, rasom, klasom, invaliditetom i slično. „Kritička analiza također teži istraživanju širih temi i povezivanju ‘mikro’ iskustava pojedinaca sa širim ‘makro’ snagama poput onih koja su u vezi sa jezikom, kulturom, institucionalnim praksama i vladinom politikom“ (Carey, 2009, str. 29), stoga je za analizu izabrane teme u okviru ovog istraživačkog rada korištena upravo kvalitativna kritičko-analitička metoda.

Rezultati istraživanja

Pregled arhivske dokumentacije o kulturno-umjetničkim aktivnostima organizacije UDAS u proteklih dvanaest godina doveo je do brojnih zanimljivih podataka i informacija. O održanim aktivnostima (suprotno polaznoj pretpostavci) napravljena je i sačuvana detaljna arhivska dokumentacija u vidu narativnih i finansijskih izvještaja, video materijala², propratnih fotografija i *press clippinga*. Arhiviranje dokumentacionog materijala kroz programe i projekte

vođeno je u okviru vlastite arhive Organizacije, dok sa javnim arhivima nisu imali saradnju. U UDAS-u navode da su svjesni važnosti arhiviranja, ali da su u tim poslovima sputani sredstvima i uslovima. U arhiviranju materijala, UDAS je pratio Zakon o arhivskoj djelatnosti RS (2008) koji propisuje način čuvanja izvorne dokumentacione građe. UDAS vodi detaljnu inventuru i evidenciju slikarskih radova, dok su grafike, vajarska i druga djela nepotpuno zavedena. Osim toga, UDAS ima veliki fondus radova (od čega 342 slike uglavnom akademskih umjetnika/ica) koje često izlaže u svojoj i drugim galerijama, i dijeli radove sa ostalim organizacijama i udruženjima, sponzorima i donatorima.

Organizacija UDAS osnovana je 2002. godine i jedina je organizacija u RS koja se bavi pitanjem prava žrtava mina. Galerija u sastavu ove organizacije otvorena je 2006. godine. Ova godina i događaji, prema riječima operativnog menadžera pomenute organizacije Gordane Šekarić, označila je prekretnicu u kulturnim aktivnostima Organizacije. Od samog osnivanja Organizacije postojale su *ad hoc* umjetničke aktivnosti kojima su koordinatori i osoblje pokušavali da pomognu članovima Organizacije da se 'vrate svakodnevnom životu'. Na primjer, UDAS je izvodio klesarske radionice (kamena i siporeksa) u kojoj su učestvovali samo invalidi i žrtve mina. Na prijedlog voditelja radionice, akademskog vajara i ratnog vojnog invalida Dušana Pašića, 2006. godine osniva se stručni Umjetnički savjet i otvara Galerija te započinje sa planskim provođenjem umjetničkih susreta i događaja. Iako je još 2005. krenula sa radom prva stalna umjetnička aktivnost Organizacije, Regionalna likovna kolonija koja se vodila floskulom 'Umjetnošću preko barijera i granica' u kojoj su učestvovali umjetnici sa i bez invaliditeta i koja je nastavila da se odvija narednih sedam godina na različitim lokacijama³, tek od 2008. godine Galerija UDAS počinje sa redovnim planiranim umjetničkim aktivnostima čiji je početak označen izložbom grafika afirmisanog beogradskog umjetnika bosanskog porijekla Branka Miljuša. Aktivnost je zavedena pod nazivom 'Ljeto grafike' i u njenom sastavu održavane su izložbe grafičkih radova afirmisanih i anonimnih, profesionalnih i samoukih umjetnika/ica, bez obzira na starost, rod, pol, nacionalnu i etničku pripadnost. Godine 2008, prema riječima Gordane Šekarić, porasla je i javna vidljivost Organizacije UDAS (a naročito Galerije) u medijskom prostoru. Na inicijativu članova Umjetničkog savjeta, a usljed određenih uslova za održavanje redovnih izložbi grafika, ova aktivnost je 2012. godine promijenila naziv u 'Jesen grafike'.

Analogno 'Jeseni grafike', u drugom polugodišnjem terminu (od početka godine do septembra) Galerija je održavala izložbe slika, skulptura, duboreza, pirografije, ikonopisačkih i drugih kreativnih radova različitih umjetnika/ica iz zemlje i regiona. U okviru ove dvije polugodišnje aktivnosti, radove je izložilo preko trinaest samostalnih umjetnika/ica sa i bez invaliditeta, profesionalne ili amaterske vokacije, različite nacionalnosti i porijekla⁴.

Od novembra 2006. godine redovno su održavane i 'Škole crtanja i slikanja za djecu sa i bez invaliditeta' starosti od 5 do 18 godina, a koje vode stručni umjetnički saradnici/e. Nakon svakog polugodišnjeg susreta priređivane su kolektivne izložbe radova nastalih na ovim radionicama. Ovim aktivnostima uključene su grupe najmlađih članova društva u kulturne tokove. Do sada je kroz ovu školu prošlo preko 100 djece navedene starosne dobi. Po uzoru na pomenutu školu, kao redovna aktivnost od 2011. godine organizuje se 'Škola crtanja i slikanja za odrasle' koja u prosjeku ima oko pet polaznika/ica. Ove škole, pored djece, pohađale su osobe sa i bez invaliditeta, hobisti/kinje i srednoškolci/ke, sa kojima je rađena i pripremna nastava za upis akademija umjetnosti i drugih sličnih fakulteta. Tokom 2011. godine 'Školu crtanja i slikanja za odrasle' pohađalo je dvoje korisnika invalidskih kolica iz Zavoda za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju 'Dr Miroslav Zotović' koji su, zahvaljujući umjetničkim aktivnostima Organizacije UDAS, riješili neka bitna životna pitanja, odnosno donijeli bitne životne odluke (UDAS, 2014a; UDAS, 2014b).

Tokom 2011. i 2012. godine, UDAS je, predvođen svojim umjetničkim sektorom, učestvovao u manifestaciji 'Dani gljiva' na planini Lisina u blizini Mrkonjić Grada, nakon čega je na Balkani postavljena izložba radova nastalih na koloniji održanoj u sastavu pomenute manifestacije, kao i izložba gljiva pronađenih tokom održane manifestacije. Ovaj događaj, održan uz saradnju različitih udruženja i organizacija, djelovao je kao podrška ideji o razvoju saradnje između različitih društvenih sektora i oblasti ljudskog djelovanja, kao i protest protiv još uvijek aktuelnog problema mina u BiH⁵.

U okviru kulturnih djelatnosti, Organizacija UDAS je izvodila stručne radionice, seminare (npr. o ulozi umjetnosti u stvaranju poželjnog odnosa društva prema hendikepiranim i marginalizovanim osobama i socijalnim grupama) i druge edukativne skupove. U okviru tih projekata radile su se brojne umjetničke radionice, kao što je radionica klesanja kamena (2006), radionica pirografije (2011),

radionice slikanja i crtanja (2011, 2013), itd. Pored promocije radova osoba sa invaliditetom (npr. redovne kolektivne izložbe radova članova/ica Organizacije povodom Međunarodnog dana borbe protiv mina 4. aprila (Veselinović, 2014) i Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom 3. decembra), UDAS je izlagao i radove učesnika/ica škola i kolonija, osoba bez invaliditeta, kao što su izložbe dječijih radova u okviru nedjelje djeteta u organizaciji Ministarstva prosvjete i kulture RS 2010, 2011. i 2012. godine, izložba dječijih radova nastalih u 'Školi crtanja i slikanja za djecu' u Sočiju povodom priprema za otvaranje Zimskih olimpijskih igara 2013, u sastavu aktivnosti promocije BiH i RS na Olimpijadi, Učešće na Svjetskom konkursu za dječiji crtež u Banskom u Bugarskoj 2013. godine (Little Zograff Foundation, 2013) i slično. Izlaganjem radova nastalih u okviru ovih aktivnosti i radionica organizovanih pod pokroviteljstvom Galerije UDAS, Organizacija se predstavila u različitim kulturnim centrima u i izvan zemlje. Radovi sa likovnih kolonija nastali od 2006. naovamo izlagani su u Kulturnom centru u Mrkonjić Gradu (2008), u Parlamentarnoj skupštini BiH u Sarajevu (2008), Centru za kulturu i informisanje u Tuzli (2008), Centru za rehabilitaciju Univerzitetski rehabilitacijski institut Republike Slovenije – Soča (URI SOČA) u Sloveniji (2009), Muzeju Hercegovine u Trebinju (2009), Bosanskom kulturnom centru u Tuzli (2010), Muzičkom centru 'Pavaroti' u Mostaru (2010) i slično.

Tokom 2011. i 2012. godine, u okviru programa FIGAP (Agencija za ravnopravnost polova, 2009), odvijala se 'Likovna kolonija žena' koju su podržali Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Agencija za ravnopravnost polova BiH i Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova RS. Radilo se o 'kulturno-edukativnoj' aktivnosti sa ciljem inkluzije i podizanja „svijesti o pitanjima ljudskih prava u oblasti invaliditeta, principima društvene inkluzije i jednakih mogućnosti za sve“ (UDAS, 2011b). Socijalno isključena grupa od interesa ovdje su žene sa i bez invaliditeta, a kolonija je rađena sa svrhom umrežavanja umjetnica i povećanja njihove vidljivosti u društvenoj javnosti. Poticaj za podržavanje prava žena ostvaren je i nekim ranijim aktivnostima Galerije, kao što su izložba beogradske umjetnice Ane Simanić, održane u UDAS-u tokom aprila 2011. godine (UDAS, 2011a).

Osoblje Organizacije i učesnici 'Likovne kolonije žena' i drugih sličnih aktivnosti u UDAS-u pokušali su skrenuti pažnju na pitanje problema marginalizacije žena sa invaliditetom koje su dvostruko diskriminisane – rodno i kroz problem hendikepa⁶. Pored rodnih pi-

tanja, UDAS se umjetnošću borio i za inkluziju romske populacije u društvo. Povodom Međunarodnog dana Roma, u aprilu 2013. organizovana je izložba radova tri romska umjetnika/ice iz Bihaća, studenata/kinja Akademije umjetnosti u Banjaluci, koja je pružila šansu pripadnicima/ama romske populacije da povećaju svoju javnu vidljivost i budu uključeni u sociokulturne tokove (UDAS, 2013b).

Pored ovih događaja, UDAS je imao i niz drugih kulturnih aktivnosti koje su indirektno povezane sa umjetnošću, kao što su već pomenuti seminari o ulozi umjetnosti u osamostaljivanju invalida rata i žrtava mina, te učesće u opremanju prostorija Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite RS i Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite RS (slikama nastalim u radionicama i kolonijama), kao i organizovanje humanitarne akcije za izradu djela za opremanje prostorija Centra za radiologiju u Banjaluci tokom 2011. godine, kao vid saradnje između civilnog i javnog, te vladinog i nevladinog sektora. U prostorijama Galerije UDAS održavali su se i manji koncerti (UDAS, 2013a) i promocije knjiga (UDAS, 2009).

Tokom 2013. godine UDAS je, u saradnji sa Informativnim centrom za osobe sa invaliditetom 'Lotos' iz Tuzle, organizovao foto-performans 'Jedna zemlja, jedan trenutak, različiti pogledi' kao dio kampanje 'Bosna i Hercegovina bez mina i kasetne municije'. U sklopu ove aktivnosti „učesnici su simultano snimili po jedan motiv negativnog uticaja mina i kasetne municije u svojim zajednicama“ (UDAS, 2013c). Izabrani radovi su prikazivali portret žrtve mine u kadru ispred minskog polja, od kojih su neki snimljeni u vidu popularnog *selfija*. Nakon ove akcije održana je izložba snimljenih fotografija-portreta žrtava mina na otvorenom u centru glavnog grada BiH. Ovom akcijom učesnici/ce su skrenuli/e pažnju na problem mina u BiH.

Na osnovu razgovora sa izabranim osobljem Organizacije, došli smo takođe do bitnih informacija o prirodi umjetničkih aktivnosti i njihovom odnosu prema kulturi kao društvenoj dimenziji čovjeka. Razgovor je obavljen sa četiri predstavnika Organizacije: dva člana Umjetničkog savjeta zadužena za sprovođenje i stručnu ocjenu umjetničkih aktivnosti i dva člana iz organizacionog sektora. Ispitanici su saglasni po pitanju kulture kao bitne odrednice čovjeka i potpuno su svjesni važnosti kulture u određenju kvaliteta čovjekovog svakodnevnog života. Prema riječima Srđana Kosića, magistra grafike, stručnog saradnika za kulturu i člana Umjetničkog savjeta, „kultura je neodvojiva od čovjeka“, i on ne može da postoji bez kulture. Društvene vrijednosti i stavove koje ispitanici propagiraju kroz

posao oni zagovaraju i kao vlastita vrijednosna opredjeljenja, što je pokazatelj njihovog ostvarenja kao ličnosti u uslovima i prema vrijednostima bitnim za ostvarenje pravednog i inkluzivnog, istinskog demokratskog društva.

Razgovor sa ispitanicima potvrdio je polaznu pretpostavku da nema jasne predstave o misiji Organizacije, iako je vizija precizno definisana. Vizija Organizacije, prema svim ispitanicima (iako različito formulisana) svodi se na koncept 'društva jednakih' ili 'društva sa jednakim pravima za sve'. Iako svi teže jasnom cilju, ispitanici nemaju potpunu predstavu o korespondenciji između postojećih kulturno-umjetničkih aktivnosti u Organizaciji i ciljeva kojima se teži. O ovom odnosu može se steći uvid jedino kroz riječi Maje Šolak, magistre slikarstva, članice Umjetničkog savjeta i koordinatorke likovnih radionica, koja tvrdi da insistiranje na socijalizaciji osoba sa invaliditetom kroz „umrežavanje, spajanje i saradnju“ sa drugim socijalno isključenim i neisključenim grupama daje svima podjednaku mogućnost javnog priznanja. Slično njoj, stručni saradnik za socijalna pitanja Nikola Zec navodi trenutne aktivnosti kao organizacijsku misiju iako sa nejasno definisanom korespondencijom između ciljeva i aktivnosti.

Ispitanici, pored toga, nisu saglasni po pitanju aktera društvenih promjena. Dok neki insistiraju na 'kretanju od samog sebe' i isticanju pojedinca kao glavnog pokretača promjena, drugi fokus stavljaju na saradničko-partnersko i institucionalno djelovanje, ali se svi slažu da je bitno svim grupama u društvu dati jednak prostor i mogućnost za kreativno izražavanje i razvoj stvaralačkih sposobnosti, dakle za podjednake uslove obrazovanja, javno priznanje i ostvarenje koncepta pluraliteta.

Operativni menadžer Organizacije Gordana Šekarić tvrdi da je javno priznanje UDAS-a kao organizacije koja se bavi kulturom mnogo pomoglo u nastavku i oblikovanju njihovog daljeg rada. Bez podrške i priznanja javnosti kroz medije i publiku, njihov napredak i razvoj u ovakav centar kakav trenutno jesu ne bi bio moguć. Iako nemaju formalno zvanje kulturne institucije nego se na nivou vlasti vode kao 'subjekti opredijeljeni za kulturno-umjetničko stvaralaštvo', prema mišljenju sagovornice, predrasude javnosti o samoj Organizaciji, njenom djelovanju kao i praksi koju sprovode njeni članovi bitno su se promijenile u odnosu na uslove iz 2002. godine sa početka njihovog rada.

Iako niko od sagovornika ne podržava paralelu između umjetničke prakse i demokratskog djelovanja, budući da su, kako

navode, svjesni trenutnog konteksta u kome se riječ demokratsko (zlo)upotrebljava, jasna im je namjena ovog pojma. Član Umjetničkog savjeta Srđan Kosić, na primjer, prepoznaje demokratskost u djelovanju i umjetničkoj praksi same Organizacije UDAS. Ovakav rezultat i odnos prema pojmu 'demokratske kulture', time i 'demokratske umjetnosti' ne treba da iznenađuje, budući da je, da se ponovo pozovemo na Dola, demokracija pojam XX vijeka koji nema „usaglašeno tačno značenje“ (Dolo, 2000, str. 5) te da, „dodeliti kulturi neki ideološki predznak – 'revolucionarni', 'marksistički', čak i 'demokratski' – izgleda kao protivrečnost zbog značenja samih tih pridodatih izraza“ (Dolo, 2000, str. 39). Ovakav stav ispitanika samo je pokazatelj nezadovoljstva trenutnim stanjem kulturne politike i stanja u društvu uopšteno, pa time i osnov njihovog drugačijeg pristupa kulturi.

Diskusija i zaključne napomene

U čuvenoj raspravi *Individualna i masovna kultura* Dolo (2000) prepoznaje ličnu (individualnu) i kolektivnu kulturu od kojih ni jedna ne može da se postigne izvan društva, te tvrdi da samo davanjem i primanjem, odnosno dvosmjernom razmjenom između pojedinaca i grupa, tj. drugih, bilo u vidu samih proizvoda bilo saradničkom razmjenom znanja i iskustava, čovjek „može da postigne maksimum svoje kreativnosti“ (Dolo, 2000, str. 80). Dolo dalje kaže „danas se kultura *deli sa drugima* u sve većem broju sve raznovrsnijih susreta, u velikim predstavama na otvorenom, na bioskopskim platnima i na televiziji“ (str. 81) i sam pojedinac se razvija „jedino u susretu stvari i ljudi, kroz čisto iskustvo“ (str. 82). Sličan pristup kulturnoj i umjetničkoj praksi može se prepoznati u aktivnostima Organizacije UDAS. Politika djelovanja UDAS-a uključuje, između ostalog, princip „deljenja umetnosti koju zastupa“ (Zask, 2004, str. 215), kao i desakralizaciju stvaralačkog procesa prikazivanjem „umetnosti u toku stvaranja“ (str. 213).

Iz pregleda njenih aktivnosti i iz razgovora sa članovima osoblja proizilazi da se Organizacija UDAS trudi da svojim kulturno-umjetničkim aktivnostima doprinese boljem i pravednijem društvu, da uključi i da jednako pravo svim članovima društva (bez obzira na rod, naciju, klasu, rasu, i dr) na slobodan izbor, aktivno učešće i djelovanje, kao i na slobodno izražavanje kreativnih sposobnosti, a time i razvoj. Ovakva kulturna politika Organizacije i Galerije UDAS predstavlja oblik kulturnog djelovanja „kao vrhovne težnje

ljudskog razvoja“ (Dolo, 2000, str. 68), kao „proširenje pogleda na svet, inteligentno učešće, korekcija kvantitativnog razvoja kroz kvalitativno poboljšanje, uspon na lestvici vrednosti kroz razumevanje sveta koji se menja više nego ikada u prošlosti“ (str. 223). UDAS-ova kulturna politika je odnos koji naglasak stavlja na duhovni kvalitet pojedinca i kvalitet njegovog svakodnevnog života. Ontologija politike kulturnog djelovanja Organizacije ne bazira se na kvalitetu promovisanih i predstavljenih radova, nego na kvalitetu života promovisanog djelovanjem, te socijalizaciji pojedinaca i grupa kao posljedici tog djelovanja. Ne može se, dakle, govoriti o estetici radova nastalih u toku umjetničke prakse u pomenutoj Organizaciji, već o značenju same prakse za pojedince i društvo u cjelini, na šta smo pokušali skrenuti pažnju ovim istraživanjem.

Veći dio kulturnih aktivnosti Organizacije UDAS odnosi se na umjetničku praksu u vidu likovnih i djelimično muzičkih događaja, ali je koncept i cilj tog djelovanja jasan. U svom djelovanju članovi Organizacije, kao i osoblje, vode se nekim opštim moralnim principima. Pored toga što promovišu učešće, rad i radove umjetnika/ica i kreativnih stvaralaca/teljki sa invaliditetom, u UDAS-u insistiraju na aktivnostima umjetnika/ica i stvaralaca/stvarateljki bez invaliditeta, na promovisanju aktivnosti i djelatnosti romske populacije i žena, zagovaranju ženskih prava, te drugih marginalizovanih društvenih grupa, jer se, kako tvrde, samo stvaranjem mreže i saradnje među akterima/kama i djelatnicima mogu stvoriti jednaki uslovi za djelovanje svih i dati drugima priznanje statusa ravnopravnih. Saradnja i druženje tokom i poslije kolonija i izložbi, osoba iz različitih društvenih miljea, nacionalnih i etničkih opredjeljenja, bez obzira na starost, pol, rod, rasu ili klasu i druge društvene i biološke odrednice, koji se kao takvi pojavljuju zajedno na javnoj umjetničkoj sceni, stvaraju uslove za ‘društvo jednakih’.

Ako se uzme u obzir tvrdnja Luja Dola (2000) da je svaki čovjek kao ličnost jedini istinski subjekt kulture, onda bi teret inicijacije istinskog kulturnog aktivizma zaista trebalo prebaciti na pojedinca koji će raditi prvenstveno na vlastitom razvoju u vidu lične nadogradnje i ličnog napora u razvoju vlastite duhovne sposobnosti i duhovnih potencijala, a zatim i na razvoju novog kulturnog modela (komentar na razgovor sa Majom Šolak, članicom Umjetničkog savjeta u UDAS-u).

Iako vodi detaljne izvještaje o vlastitim aktivnostima, Organizacija ne arhivira sva nastala djela podjednako revnosno. Svjesni su važnosti procesa arhiviranja i dokumentovanja izvornog materijala o

vlastitim aktivnostima (izvedeno iz razgovora sa Nikolom Zecom, saradnikom za socijalna pitanja) kao i ideje institucionalnog sjećanja kroz arhivske materijale, ali su sputani sredstvima (budući da nemaju stalne izvore prihoda nego se uglavnom finansiraju kroz projekte) i uslovima za njeno dosljedno i potpuno sprovođenje. Osim retrospektivnih izložbi i učešća na zajedničkim projektima, Organizacija ne djeluje mnogo na polju samopromocije što se može pripisati nedostatku odjela za odnose s javnošću.

Problemi sa kojima se UDAS susreće u svom djelovanju su mnogobrojni i predstavljaju kako eksterni, tako i interni faktor uticaja. Organizacija, na primjer, nema jasno definisanu misiju, što bi moglo uzrokovati nedovoljno poznavanje razloga sprovođenja određenih kulturoloških djelatnosti kod članova i osoblja koji se bave organizacijom pomenutih događaja. Nedovoljan nivo svijesti o značenju zajedničkog pojavljivanja umjetnika, grupa i pojedinaca, bez obzira na nivo afirmacije i stručnosti, postojanje ili nepostojanje invaliditeta, rod, starost, naciju, rasu, klasu, itd, mogao bi se odraziti na kvalitet samih događaja. Međutim, ova dimenzija prevazilazi okvire ovog rada te se njom nismo bavili, ali bi mogla biti preporuka za buduća slična istraživanja.

Tumačeći Koleridža (Coleridge), Igleton tvrdi da je kultura ono što određuje našu čovječnost, jer „da bismo bili građani, prvo moramo biti ljudi“ (Eagleton, 2000, str. 7). Kultura je, dakle, vrsta ‘etičke pedagogije’, da se poslužimo Igletonovim terminima, koja nas prilagođava društvu i čini građanima, time stvarajući uslove za slobodnu kohabitaciju. Možda bi se u ovakvim uslovima mogao tražiti razlog i objašnjenje fenomena koji prepoznaje Dolo kada kaže da se možda nikad „ljudi nisu toliko bavili jednom temom kao što je to danas slučaj sa temom kulture“ (Dolo, 2000, str. 6). Na kraju, pravo čovjeka na kulturu i „slobodno učešće u kulturnom životu zajednice“, prepoznala je i Generalna skupština UN Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima (1948, član 28). S takvim ciljevima i u vremenskom kontekstu definisanom na početku teksta smo se u ovom istraživačkom radu bavili kulturno-umjetničkim aktivnostima Organizacije UDAS iz Banjaluke.

U BiH je kulturna politika pod uticajem državnih struktura i orijentisana je prvenstveno na očuvanje tradicije i učvršćivanje nacionalnog identiteta (svaki entitet u okviru svojih nacionalnih obrazaca). Ovakva jednodimenzionalna kulturna orijentacija opire se stvaranju novih modela kulturnih politika koje bi podržavale promjenu, razvoj i raznolikost u društvu. Transformacijski potencijal kul-

turnih aktivnosti može se prepoznati jedino u djelovanju alternativnih, nezavisnih i marginalnih institucija koje su usmjerene na razvoj interkulturalnosti, multikulturalnosti i raznolikosti (Višnić, 2008). Tako shvaćena kultura kao skup aktivnosti koji uspostavlja novi *modus vivendi* zahtijeva da joj se omoguće povoljniji uslovi društvenog djelovanja nego što su trenutno postojeći. Stoga se ovaj rad bavio ispitivanjem demokratskih vrijednosti kulturoloških aktivnosti jedne takve nezavisne kulturne organizacije.

Vrsta i priroda djelovanja Organizacije UDAS daje sliku lokalnog kulturnog razvoja. UDAS djeluje kao nezavisni supkulturni centar alternativne kulturne prakse koja insistira na participativnoj kulturnoj politici. Njihovi primarni ciljevi su da se obezbijedi uklanjanje predrasuda o sposobnostima osoba sa invaliditetom, ženske populacije, romske populacije i drugih socijalno isključenih grupa, da se najmlađim članovima društva (podjednako i drugim starosnim strukturama) omogući sloboda izražavanja, te da se obezbijede uslovi i prostor za njihovo stvaralaštvo i kreativni razvoj koje je uslov za razvoj slobodnog, a time i istinskog demokratskog društva. Konačno, kulturno-umjetničko djelovanje Organizacije UDAS moglo bi biti pokazatelj pravca u kom bi se hegemoni kulturni tokovi u RS trebali razvijati, kao i način za ostvarenje novog kulturnog modela pon-
ašanja.

Bilješke

¹ Rukopis je proistekao iz istraživačkog rada u periodu septembar-oktobar 2014. u okviru studijskog predmeta Arhivsko istraživanje, tokom doktorskih studija na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu, a pripremljen je pod mentorstvom prof. dr Dragane Čolić-Biljanovski.

² Detaljno video dokumentovanje svojih aktivnosti UDAS je obustavio zbog nedostatka sredstava.

³ Prvih nekoliko godina (2005–2010) kolonija je održavana na Balkani, a zatim u Bosanskoj Krupi (2011) i Bijeljini (2012). Održavanje ove kolonije je prekinuto zbog nedostatka sredstava.

⁴ U Galeriji su dosad, pored umjetnika iz RS, izlagali brojni umjetnici iz Federacije BiH, Srbije, Makedonije i Crne Gore, od kojih su neki eminentni slikari i grafičari (Branko Miljuš i Mihajlo Rakita), dok su drugi još uvijek neafirmisani u polju umjetnosti.

⁵ Planina Lisina na kojoj se održavaju kolonija i manifestacija 'Dani gljiva' puna je obilježenih minskih polja.

⁶ Zbog nedostatka sredstava, ova kolonija prestala je da se održava.

KORIŠTENI IZVORI

- Agencija za ravnopravnost polova BiH. (2009). *Finansijski mehanizam za implementaciju Gender akcionog plana BiH (FIGAP program)*. Preuzeto sa http://arsbih.gov.ba/?page_id=1084
- Bauman, Z. (2009). *Postmoderna etika*. Zagreb, Hrvatska: AGM.
- Branković, S. (2007). *Uvod u metodologiju. Kvalitativni metodi istraživanja društvenih pojava*. Beograd, Srbija: Megatrend univerzitet primenjenih nauka.
- Carey, M. (2009). *The social work dissertation: Using small-scale qualitative methodology*. New York, NY: Open University Press.
- Dolo, L. (2000). *Individualna i masovna kultura*. Beograd, Srbija: Clio.
- Dorđević, J. (prir.). (2008). *Studije kulture*. Beograd, Srbija: Službeni glasnik.
- Eagleton, T. (2000). *The idea of culture*. Oxford, Engleska: Blackwell.
- Fisk, D. (2001). *Popularna kultura*. Beograd, Srbija: Clio.
- Gerc, K. (1998). *Tumačenje kultura (I i II)*. Beograd, Srbija: Biblioteka XX vek.
- Golubović, Z., i Jarić, I. (2010). *Kultura i preobražaj Srbije – vrednosna usmerenja građana u promenama posle 2000. godine*. Beograd, Srbija: Res publica.
- Grubor, N. (2013). Hegelovo utemeljenje estetike putem određenja kulturno povesne funkcije umetnosti. *Filozofija i društvo*, XXIV(1), 199-211.
- Huizinga, J. (1992). *Homo ludens: o podrijetlu kulture u igri*. Zagreb, Hrvatska: Naprijed.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or, the cultural logic of late capitalism*. Durham, NC: Duke University Press.
- Little Zograf Foundation. (2013). The winners of the World Children's Picture Contest Bansko 2013. Preuzeto sa <http://www.malykzograf.com/en/winners/2013/winners-2013>
- Said, E. (2003). *Orientalism*. London, Engleska: Penguin.
- UDAS. (b.d.). O nama. Preuzeto sa <http://www.udas.rs.ba/o-nama/>
- UDAS. (2009, 13. februar). Promocija knjige 'Druga strana života'. Preuzeto sa <http://www.udas.rs.ba/2009/02/promocija-knjige-druga-strana-zivota/>
- UDAS. (2011a, 11. april). Izložba Ane Simanić 'Prava žena'. Preuzeto sa <http://www.udas.rs.ba/2011/04/izlozba-ane-simanic/>
- UDAS. (2011b, 14. april). Prva likovna kolonija žena. Preuzeto sa <http://www.udas.rs.ba/2011/04/prva-likovna-kolonija-zena/>

- UDAS. (2013a, 28. mart). Koncert učenika Muzičke škole 'Vlado Milošević' iz Banjaluke. Preuzeto sa <http://www.udas.rs.ba/2013/03/koncert-daka-muzicke-skole-vlado-milosevic-iz-banjaluke/>
- UDAS. (2013b, 5. april). Izložba 'Poetika duše'. Preuzeto sa <http://www.udas.rs.ba/2013/04/izlozba-poetika-duse/>
- UDAS. (2013c, 29. jul). Izložba fotografija – portreta žrtava mina. Preuzeto sa <http://www.udas.rs.ba/2013/07/izlozba-fotografija-portreta-zrtava-mina/>
- UDAS. (2014a, 4. april). Humanitarna izložba za liječenje Milice Ijačić iz Trebinja. Preuzeto sa <http://www.udas.rs.ba/2014/04/humanitarna-izlozba-za-lijecenje-milice-ijacic-iz-trebinja/>
- UDAS. (2014b, 5. jun). Humanitarni broj 1416 za liječenje Milice Ijačić. Preuzeto sa <http://www.udas.rs.ba/2014/06/humanitarni-broj-1416-za-lijecenje-milice-ijacic/>
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima.* (1948).
- Veselinović, G. (2014, 4. april). Međunarodni dan borbe protiv mina: izložbom protiv marginalizacije žrtava. *Slobodna Evropa*. Preuzeto sa <http://www.slobodnaevropa.org/content/međunarodni-dan-borbe-protiv-mina-izlozbon-protiv-marginalizacije-zrtava/25320405.html>
- Višnić, E. (2008). *Kulturne politike odozdo: nezavisna kultura i nove suradničke prakse u Hrvatskoj*. Zagreb, Hrvatska: Policies for Culture.
- Williams, R. (1958). *Culture and society, 1780–1950*. New York, NY: Columbia University Press.
- Zakon o arhivskoj djelatnosti RS.* (2008).
- Zask, Ž. (2004). *Umetnost i demokratija*. Beograd, Srbija: Clio.

Prilog

Pitanja za intervju

1. Kako biste svojim riječima opisali viziju UDAS-a?
2. Koja je misija Organizacije UDAS (vlastitim riječima)?
3. Kako se dosadašnje umjetničke i kulturne aktivnosti uklapaju u viziju i misiju Organizacije?
  - 3.1. Kako izložbe i učešće osoba bez invaliditeta pomaže socijalizaciji i inkluziji osoba sa invaliditetom?
4. Po čemu se UDAS razlikuje, a koje su sličnosti Organizacije UDAS sa ostalim organizacijama ili udruženjima u Republici Srpskoj koja se bave sličnim aktivnostima?
5. Kako biste opisali ulogu kulture u životu čovjeka?

6. Kojim načelima i vrijednosima se rukovodite u svakodnevnom životu – u međuljudskim odnosima u porodici i van nje?
7. Šta za vas predstavlja i na šta vas asocira pojam „demokratske umjetnosti“?
8. Da li su vrijednosti i ideali koje propagiraju javni mediji kroz kulturne sadržaje u sukobu sa vrijednostima koje propagira UDAS kroz svoje kulturno-umjetničke aktivnosti?
9. Da li mislite da su građani u RS pasivni po pitanju javnog života i stvaranja boljih uslova za život i šta mislite da je razlog tome?
10. Ako smatrate da društvu u RS trebaju promjene, navedite ko bi, prema vašem mišljenju, trebali biti glavni akteri tih promjena?
11. Da li želite da dodate nešto što smatrate važnim u vezi sa stanjem kulture u RS, a što nismo spomenuli u dosadašnjem razgovoru?

THE ART IN THE PROCESS OF CREATING AN INCLUSIVE AND JUST SOCIETY – CRITICAL ANALYSIS OF CULTURAL AND ARTISTIC ACTIVITIES OF THE UDAS ORGANIZATION FROM BANJA LUKA

This paper offers a qualitative critical analysis of cultural and artistic activities of the non-governmental organization UDAS from Banja Luka. The analysis was conducted by two methodological approaches: a retrospective review of historical documentation on previous art practices carried out in the last twelve years, since the foundation of the Organization to the date of analysis, as well as through in-depth interviews with the representatives of the Organization who have been in charge of the implementation of the activities evaluated. The aim of the research was to find a link between cultural and artistic activities carried out by the Organization and the policies of creating democratic society, as well as to test the position of the staff of the Organization vis-à-vis democratic values propagated in their activities. The results show that cultural and artistic activities that the Organization promotes relate to current social problems in RS and B&H. Within these activities, the Organization, as well as its staff, focuses on the quality and meaning of the art practice itself, and not on the quality and aesthetics of art works.

Keywords

culture, art, democracy, creativity, development

Izvorni naučni rad

(ANTI)FEMINIZAM I D. H. LORENS: KRITIČKI OSVRT NA DVA DJELA

UDK 821.111.09-31 Lorens D.H.
doi:10.7251/ZIP08115023M

Mirela Milovanović*

Komunikološki koledž u Banjaluci, Bosna i Hercegovina

D. H. Lorens je engleski pisac sa početka XX vijeka koji je naširoko poznat, kako zbog eksplicitnog jezika u svojim djelima, tako i zbog činjenice da su ga zbog istih često žestoko kritikovale aktivistkinje feminističkog pokreta. Zbog svega toga, opšteprihvaćena je slika o Lorensu kao antifeministi i seksisti. Međutim, 2013. godine pronađeni su njegovi neobjavljeni rukopisi u kojima on iznosi stav potpuno suprotan tim tvrdnjama. Cilj ovog rada je da ukaže na primjere iz Lorensovih djela Ljubavnik lejdi Četerli i Sinovi i ljubavnici koji ukazuju na iste stavove, te da ukaže na postojanje mogućnosti da je čitalačko mnjenje možda pomiješalo lični stav pisca sa realističnim prikazom vremena u kojem je živio i stvarao, kao i tipičnih društvenih normi tog vremena.

Ključne riječi

feminizam, seksizam, konvencije, modernizam, racionalno nasuprot instinktivnog

Djela D. H. Lorensa (David Herbert Lawrence) česta su tema kritičkog diskursa iz više razloga. Dobrim dijelom za to je zaslužna činjenica da je Lorens jedan od inovatora modernizma kao pravca u književnosti. Kako to navodi A. Jovanović, „Lorens skreće pažnju na telesno, iracionalno, jedinstveno i Drugo, u odnosu na umetnički, rasni, rodni i politički *meinstrim*, najavljujući tako vladajuće idejne trendove u umetnosti i društvu dvadesetog veka“ (Jovanović, 2012, str. 19). Možda je još i više tome doprinijelo to što su njegova djela žestoko kritikovale najuticajnije spisateljice feminističkog pokreta XX vijeka, među kojima se posebno isticala Kejt Milet (Kate Millett), koja je, na primjer, za Lorensovo djelo *Duga (The Rainbow)* rekla da obiluje „snažnim osjećanjima neprijateljstva i negativnim

*Autor za prepisku: Mirela Milovanović, el. pošta: mirela.milovanovic@gmail.com

stavovima prema ženama njegove generacije“ (Millett, 1970, str. 256).

Ovu, kao i brojne druge zamjerke Lorensovom radu, Miletova je uvrstila u svoju knjigu *Seksualna politika* (*Sexual Politics*), koja se smatra klasikom feminističkog književnog korpusa. Još jedna feministička spisateljica, Fejt Palin (Faith Pullin), kritikovala je roman *Sinovi i ljubavnici* (*Sons and Lovers*), navodeći da „Lorens nemilosrdno koristi žene. ... Lorensovim ženama dozvoljena je sloboda samo pod uslovom da uvijek, i do kraja, priznaju njega za gospodara“ (Pullin, 1978, str. 49, 50).

Nisu samo feministički autori negativno ocjenjivali Lorensov rad. Lorensova djela su bila napadana od strane brojnih drugih autora, te novinara tog vremena. Džejms Daglas (James Douglas) je 1915. godine, u časopisu *Star*, *Dugu* okarakterisao kao „veću prijetnju javnom zdravlju nego što su to epidemije bolesti ...“ (Douglas, 1997, str. 93).

Jedan od rijetkih savremenika koji je podržavao Lorensov rad bio je Oldus Haksli (Aldous Huxley), koji je svojevremeno napisao: „On je jedan od samo nekolicine ljudi koje poštujem i kojima se divim. Među nekima od najeminentnijih ljudi koje sam sreo, osjećam da u svakom pogledu pripadam istoj vrsti kao i oni. Ali ovaj čovjek posjeduje nešto drugačije i superiornije kada je u pitanju vrsta, a ne stepen“ (Huxley, 1932, str. 30).

Činjenica je da sva Lorensova djela obiluju eksplicitnim sadržajem i prikazima dominantnih muških likova koji imaju često poddrugljivo mišljenje o feminističkom aktivizmu žena, ali isto tako i žena koje, uprkos svome podređenom položaju, nemaju ništa pozitivnije mišljenje o tom pokretu. Uzevši sve to u obzir, lako je zaključiti zbog čega mnogi Lorensa smatraju antifeministom i mizoginistom (kao što možemo zaključiti iz gore navedenih kritika), no ovaj rad ima za cilj da na primjeru dva odabrana Lorensova djela prikaže i drugu stranu priče, te da otkrije neke druge načine na koje se mogu sagledavati prikazi u Lorensovim romanima.

Da je slika znatno kompleksnija nego što se to na prvi pogled čini, dokazuje i jedan od Lorensovih nedavno pronađenih rukopisa koji je nastao kao odgovor anonimnom novinaru mizoginisti, poznatom samo pod inicijalima „JHR“, u kome Lorens odgovara na njegov članak u kome je iznijeta tvrdnja da u svakoj ženi postoji sjeme strašnog zla koje ni jedan jedini muškarac nije u stanju ni zamisliti u svojim najgorim noćnim morama. Lorensov odgovor njemu je bio da „pokuša gledati i na najljepšu ženu na svijetu... kao na ljudsko biće, umjesto što je posmatra kao komad mesa“ (Flood, 2013).

Lorens dalje objašnjava navedenom autoru članka da je odvratnost koju on (JHR) vidi u ženama zapravo odraz njega samoga i požude sa kojom pristupa drugom ljudskom biću, to jest ženi. Kada se sve ovo uzme u obzir, nije teško zaključiti da je Lorensov pogled na žene bio mnogo kompleksniji nego što se to na prvi pogled da uočiti. Kontradiktornost između pojedinih Lorensovih djela još više doprinosi toj kompleksnosti. Kako P. T. Vilan (P. T. Whelan) navodi u recenziji knjige *Feminizam* Hilari Simpson (Whelan, 1983, str. 132), u djelu *Fantazija nesvjesnog (Fantasia of the Unconscious)* Lorens pokazuje povećano neprijateljstvo prema majci. S druge strane, on tvrdi da u djelu *Duga* Lorens idealizuje sliku materinstva i iznosi stav da je seksualni čin „najuzvišeniji oblik ljudske aktivnosti“. On dalje navodi da seksualna ljubav, prema Lorensu, nije kraj sama po sebi, već da je to stanje uzvišene aktivnosti koju karakteriše kreativnost. Takođe, u pojedinim djelima se može uočiti da je falus za Lorensa simbol jedinstva između muškarca i žene, a ne samo simbol muškosti (pa samim tim ne samo simbol muške dominacije). U djelu *Ljubavnik lejdi Četerli (Lady Chatterley's Lover)* on kaže: „Naša dotrajala predstava će propasti; našoj civilizaciji će doći kraj. Ona ide ka rupi bez dna, pada niz provaliju. I, vjerujte mi, jedini most preko tog ponora će biti falus“ (Lawrence, 2007, str. 63). On navedeno dalje obrazlaže predviđajući propast svega tradicionalnog i stupanje na scenu pravih žena i muškaraca, koji će zajedno donijeti bolji svijet. Taj svijet bi se razlikovao od svijeta u kojem je Lorens živio i stvarao, po jedinstvu muškaraca i žena.

Većina feminističkih autora tvrdi da Lorens daje ženskim likovima da dostignu zrelost i nezavisnost samo u onoj mjeri koja im dozvoljava da oforme vezu sa muškarcem. Tako Kejt Milet, po riječima Mim Habersti (Mim Hubberstey), napada Lorensa jer smatra da je on pristalica falocentrizma, te da njegova Lejdi Četerli predstavlja žensku slabost dok kao pasivna žena zavisi od aktivnog muškarca kako bi zadovoljila svoje potrebe (Hubberstey, 2014).

Činjenica je, međutim, da žena uglavnom ima mogućnost da se povuče, da napusti dominantnog muškarca, ali ona to ne čini. Ostaje, dakle, otvoreno pitanje kakvu poruku zapravo Lorens želi da prenese svojim djelima kada je u pitanju odnos između polova.

Pođimo od romana *Ljubavnik lejdi Četerli*. Jedna od najupečatljivijih Lorensovih junakinja je svakako lejdi Četerli. Već na samom početku romana jasno je da ona nije patrijarhalno vaspitana i submisivna žena. Prilikom razmišljanja o smislu života, ona dolazi do odgovora da je smisao života žene u tome „da se riješi zastarjelih

i prljavih veza i potčinjenosti“ (Lawrence, 2007, str. 3). Jedna od tih veza koja stavlja žene u podređen položaj, po njenom mišljenju, jeste i fizička, tjelesna ljubav, koja je za žene kroz vijekove bila tabu tema, dok je za muškarce bilo upravo suprotno (uzmimo samo za primjer umjetnike, koji su uživali u slobodi razgovaranja, pa i stvaranja na tu temu). Razmišljajući dalje šta bi mogao da bude ženski pandan toj privilegiji koju su imali isključivo muškarci, ona dolazi do zaključka da je to sloboda ličnosti žene. Tu slobodu ona vidi kao nešto što zaslužuje da bude posmatrano kao uzvišenije i od same tjelesne ljubavi. Kroz njena razmišljanja Lorens iznosi ideju da je tradicionalni, patrijarhalni pogled na svijet jedan od vidova najstarijih, prljavih veza i potčinjenosti. Drugim riječima, muškarci u patrijarhalnom društvu su koristili seksualnu ljubav kao sredstvo da ženu drže u podređenom položaju, ali u osvit modernističkog doba žena se oslobađa te stege, pronalazeći stvari koje su za nju još bitnije.

Lorensova glavna junakinja ulazi u vanbračnu vezu iz čistog zadovoljstva, te smatra da za ženu, kao i za muškarca, veza ne mora predstavljati potpuno predavanje i pokornost drugoj osobi. Ona smatra da može biti u vezi sa muškarcem a da pri tom ne stavi sebe u podređen položaj, već se podrazumijeva da će zadržati slobodu ličnosti, a, ukoliko želi, može seks da koristi i kao oruđe moći. Takav pogled se u potpunosti podudara sa modernističkim principima slobodne ljubavi i feminističkim stavovima o potpunoj ravnopravnosti žene i muškarca. Samim tim, dovodi se u pitanje slika Lorensa kao nekoga ko posmatra žene kao seksualne objekte, jer ovim primjerom on očigledno ukazuje na to da i muškarci isto tako mogu postati objektima. On jasno iznosi ideju slobodne ljubavi bez ikakvih interesa (kao kontrast konvencionalnoj ljubavi koja je bila smatrana „pristojnom“ i jedinom društveno prihvatljivom varijantom na početku XX vijeka, a kojoj su se feministkinje takođe žestoko protivile). Lorens dalje dodaje da je moguće i to da žena iskoristi muškarca kao oruđe za ostvarenje svojih ciljeva:

Ali žena se može prepustiti muškarcu i bez prepuštanja svog unutrašnjeg slobodnog bića. To pjesnici i ostali koji su govorili o seksu izgleda da nisu dovoljno uzimali u obzir. Žena može imati muškarca bez potpunog prepuštanja sebe. Sigurno može da bude s njim bez prepuštanja sebe njegovoj moći. Štaviše, može da koristi sav taj posao oko seksa kako bi imala moć nad njim. (str. 3)

Očigledno je da žena više nije bespomoćna, kao što je bila u većini djela drugih autora (pa čak i kod velikog Čarlsa Dikensa,

jednog od najistaknutijih pisaca iz viktorijanskog perioda), te da ne čeka više da joj bude dodijeljen muški junak koji će da je spasi i da da smisao njenom životu. Ona više nije žrtva, već neko ko ima moć i ko tu istu moć može da koristi ukoliko hoće – prestaje biti nijema i njen pol joj više ne donosi ograničenja kakva je nametao ženama vijekovima prije modernizma. Muški pogledi u društvu tog doba se nisu bili promijenili, ali zato žene pokušavaju praktikovati makar dijelić te novootkrivene slobode u granicama onog što im je dostupno. Ono što se u suštini promijenilo je to da žene više ne čekaju da im muškarci dodijele prava koja one ionako zaslužuju, već se same bore, na razne načine, da do istih dođu. Postavlja se pitanje i da li je Lorens uopšte smatrao da je on među onima koji treba da ženskom polu dodjeljuju prava, kada u ovom djelu on ukazuje na to da su zapravo žene te koje ih sebi trebaju dodijeliti, jer je bilo više nego očigledno da vijekovi čekanja da muškarci učine taj korak nisu urodili plodom. Možda on vidi krivicu za vijekove ženske podređenosti u prećutnom pristajanju i nijemom slaganju sa normama i konvencijama koje im je nametao svijet u kome su se muškarci izborili za dominaciju. Kroz istoriju, nekada su se žene borile javno i glasno, a nekada tiho, poštujući neke od normi koje im je društvo nametalo, ali je u oba slučaja bitna činjenica da su se same odlučivale učiniti nešto po pitanju svog položaja, umjesto jalovog čekanja da im prava jednostavno budu data. U modernističkoj eri žene su te koje same mijenjaju svoj status kada je u pitanju odnos između polova, a glavni uzrok tome je to što konačno prestaju da mare za društvene konvencije, do čega je došlo usljed promjene uloge polova u Drugom svjetskom ratu (kada su, usljed smanjenog broja muškaraca, koji su ili bili na ratištu ili izginuli, žene preuzimale na sebe poslove koji su prije Drugog svjetskog rata smatrani muškim. Na taj način, žene su stekle ekonomsku nezavisnost, a to im je dalje omogućilo da se izdignu iznad društvenih konvencija).

Lejdi Četerli je po društvenom statusu niža od svog muža, ali mu je zato potpuno ravnopravan sagovornik u svim intelektualnim raspravama koje vode. Tom prilikom se ona ni najmanje ne osjeća sputano zbog toga što je žena. Vrijeme formalnih razgovora i slatkorječivosti je prošlo, a na scenu stupa žena koja je svjesna svoje intelektualnosti i unutrašnje snage. Ono što lejdi Četerli povezuje sa nepokretnim mužem su upravo ti intelektualni razgovori, a ne tjelesna veza. Takav odnos je njoj u potpunosti odgovarao jer joj je davao slobodu ličnosti. Ona čak ne želi naročito ni da ima djecu, jer smatra da žene, samim tim što su ženskog pola, nisu i genetski

predodređene da žele da ih imaju. Prva stvar koja joj zasmeta u takvom životu je to što ona sa mužem može da razgovara na intelektualnom nivou samo kada su sami. Kada se ona uključi u neki od razgovora koje on vodi sa svojim visokoobrazovanim prijateljima koji dođu u posjetu na imanje Četerlijevih, on nije u stanju sakriti znake negodovanja zbog njenog javnog istupanja. Mada ovakve situacije mogu biti pripisane Lorensu koji je anifeminista, za što ga optužuje Kejt Milet u *Seksualnoj politici*, prije će biti da se radi o prikazivanju realnog svijeta u romanu onakvim kakav je on zaista i bio. Lorens ni u jednom dijelu ne navodi da je Klifordovo ponašanje u takvoj situaciji ispravno. Opisujući dalje shvatanja njenog muža i njegovih prijatelja, Lorens kaže da je žena poput lejdi Četerli „previše ženstvena da bi bila prilično pametna“ (str. 14). Takvo mišljenje o njoj imali su muškarci njenog doba, koji su ocjenjivali njen intelekt na osnovu njenog fizičkog izgleda. To navodi na zaključak da su intelektualnost i pamet pripisivani muškarcima a osjećajnost i površnost ženama.

Džon Raskin (John Ruskin), govoreći o ulogama polova, u jednom svom djelu sa početka XX vijeka kaže: „Muška snaga je aktivna, progresivna, odbrambena. On je taj koji djeluje, stvaralac, onaj koji otkriva, koji brani. ... Ali ženska snaga je za vladavinu, a ne za borbu – njen intelekt nije za otkrića i stvaranje, već za nježno naređivanje, organizovanje i donošenje odluka” (Ruskin, 1902, str. 146, 147).

Nasuprot tom gledištu, izabравši je za glavnu junakinju romana, te pripisavši joj brojne filozofske misli i dubokoumna razmišljanja i poimanja svijeta, Lorens upravo dokazuje da se njegovo mišljenje ne poklapa sa mišljenjem viktorskih muškaraca. To je još jedna od situacija iz koje možemo da vidimo da njegovo shvatanje žene nije bilo toliko pojednostavljeno antifeminističko gledanje, kako neki tvrde. Dodatno, žene koje nisu izgledale ženstveno poput Konstans, dobijale su epitet feministkinje (što u Lorensovo vrijeme uopšte nije imalo pozitivnu konotaciju). Opisujući izgled lejdi Četerli, Lorens kaže:

Ona je bila domaćica pri Klifordovim povremenim aristokratskim okupljanjima. Pošto je bila nježna, rumena, sa izgledom djevojke sa sela, sklona pjegicama, sa krupnim plavim očima, kovrdžavom smeđom kosom, mekim glasom, te sa prilično jakim, ženstvenim bokovima, smatrali su je pomalo staromodnom... Bila je previše ženstvena da bi bila prilično pametna. Tako da su joj muškarci (a posebno oni koji nisu više bili mladi) bili veoma naklonjeni. (str. 14)

U suštini, ni jedan tip žene, bez obzira na fizički izgled i intelektualne sposobnosti, nije bio ravnopravan u očima muškaraca tog doba, i to je slika kakvu Lorens upravo predstavlja u svojim djelima.

Kada lejdi Četerli dobije prijedlog od vlastitog muža da začne dijete sa drugim čovjekom i da im na taj način omogući idealizovanu konvencionalnu porodicu, Konstans počinje shvatati da joj nedostaje nešto vitalno, suštinsko, i počinje se pitati kakva je uloga nje kao žene i kakva je uopšte njena funkcija u životu. Pri tome ona ne mari za konvencionalne odgovore kakve bi joj na ta pitanja dalo društvo, već pokušava da sama dođe do odgovora, zbog toga što instinktivno osjeća da oni društvenoprihvaćeni nisu ispravni. To je još jedna od situacija u kojoj se vidi razilazak Lorensovih stavova sa tradicionalnim patrijarhalnim uvjerenjima. Pokušavajući da pronađe odgovore na pitanja, Konstans se upušta u prvu vanbračnu vezu, koju vrlo brzo raskida zbog toga što njen ljubavnik nije mogao da se nosi sa činjenicom da ona ima svoj stav o svemu u životu, pa i o njihovom odnosu i tome kakav bi isti trebao biti, budući da je ona otvoreno pokazivala da je s njim samo zbog fizičke strasti i vlastitog zadovoljstva. Pri tome, stav pomenutog ljubavnika je bio da je žensko zadovoljstvo nešto o čemu ne bi trebali brinuti „pravi“ (patrijarhalni, viktorijanski) muškarci. Žensko zadovoljstvo je potpuno nebitno kada se poredi sa muškim zadovoljstvom i sa ugledom u društvu. Ovakav stav zasigurno zvuči okrutno i seksistički, ali tu tvrdnju Lorens pobija samim završetkom romana, kada se Konstans udaje za Melorsa, koji uopšte ne mari za društvene norme niti za svoje zadovoljstvo ukoliko ona nije zadovoljna i, na kraju krajeva, njih dvoje jedini završavaju kao pobjednici u ovoj priči.

Lejdi Četerli instinktivno osjeća da njen prvi ljubavnik nije u pravu, te ga napušta (uprkos tome što je on ponudio da ju oženi) jer je ubijedena da je život nešto više i bolje od pukog doprinošenja zadovoljstvu muškarca do kraja života. Ono što je primarna Lorensova misao u ovom djelu je to da je nešto suštinski pogrešno u odnosu između muškarca i žene u njegovom dobu. To nešto je neprirodno i dovelo je do neravnoteže, zbog koje on ljude vidi kao žive leševe koji izgubljeno tumaraju po svijetu kako bi pokušali da pronađu smisao u haosu koji je nastao kao posljedica te neprirodnosti. Takve ljude on vidi kao konzervu sardine, koja čeka da joj istekne rok: „Čitav svijet je opustošen. Neke stvari ne mogu biti opustošene. Ne možeš opustošiti konzervu sardina. A tako mnogo žena je nalik tome, i tako puno muškaraca“ (str. 80).

Lorensova glavna junakinja, pokušavajući da pronade svoj put u svemu tome, na jedan trenutak pomisli kako bi smisao njenom životu možda dalo to da rodi dijete, međutim ona nije tradicionalna žena koja ga želi po svaku cijenu. Naprotiv, ona je sigurna da nije dobra ideja roditi dijete u takvom svijetu i vaspitati ga prema vrijednostima koje su tada vladale, jer bi na taj način i sama direktno pomogla sistemu koji nju stavlja u podređen položaj tako što bi mu dala još jednog člana kojeg bi društvo oblikovalo onako kako njemu odgovara.

Konstans je, na samom početku, mislila da ju intelektualni razgovori sa Klifordom mogu ispuniti, sve dok nije shvatila da u njemu nema ni mrvice intelektualnosti i da je sve to što on govori u stvari napamet naučeno citiranje knjiga koje je pročitao. Čak ni u tom smislu on ne ispunjava njene potrebe, mada se za viktorijansku domaćicu nije ni smatralo primjernim da ima potrebe te vrste, koje nisu vezane za dom, djecu, muža. Očigledan dokaz toga možemo vidjeti na primjeru čuvene spisateljice Virdžinije Vulf (Virginia Woolf), koja o toj sputanosti govori iz ličnog iskustva i koja u prepisci iz 1928. godine, o svom ocu koji je njegovao viktorijanske ideale, kaže: „Želio je da me potpuno uguši. I šta bi se sa mnom desilo? Ne bih pisala, ne bi bilo knjiga – potpuno nezamislivo“ (Olivier Bell i McNeillie, 1980, str. 208).

Poput Vulfove, čije je porive koji nisu bili vezani za djecu i domaćinstvo sputavao njen otac, i lejdi Četerli je sama prepuštena borbi za bolji i kvalitetniji život, budući da u svojoj okolini nije imala istomišljenika. Lorens iznosi stav o tome kroz mišljenje jedne od aristokratkinja u djelu koja kaže da „žena mora ili da živi svoj život, ili da živi kajući se što ga nije živjela“ (str. 61). Očigledno je da bi Lorens, da se nije slagao sa njenim idejama, izolovao Konstans i postavio nju kao jedini lik u djelu čija mišljenja naginju feminizmu. Međutim, ona nije jedina koja smatra da žena zaslužuje više. Pored ideje da žene treba da same kroje svoju sudbinu, Lorens iznosi i mišljenje da ne treba da budu sputane svojim funkcijama – kako društvenim, tako i tjelesnim: „... i ženu ne treba da sputavaju njene funkcije“ (str. 62). Kroz ove riječi, kao i kroz prethodno navedene riječi gore spomenute aristokratkinje, Lorens poručuje da je ljudsko tijelo ono što nas sve ograničava, te da treba da pronademo način da se tih ograničenja riješimo. A nije li upravo tijelo jedan od glavnih uzroka nejednakosti među polovima:

„Dok god možeš zaboraviti na svoje tijelo, sretna si“, rekla je lejdi Benerli. „Onoga trenutka kada postaneš svjesna svoga tijela,

postaješ bijedna. Pa ukoliko je civilizacija od ikakve koristi, trebala bi da nam pomogne da zaboravimo na svoja tijela, a onda da vrijeme prolazi sretno bez tog saznanja“ . (str. 61)

Pokušavajući da predvidi kakav će svijet doći nakon njihovog, Konstans zamišlja svijet sa ljudima koji su nalik pramenovima dima, koji nisu sputani svojim tijelom. Lorens navodi da bi budućnost trebala da donese prave žene i prave muškarce, koji neće biti ni slični viktorijanskim, kod kojih muškarci nisu muškarci, a ni žene nisu prave žene, već samo skupina bića koja veliča improvizovano, surogat, vještačko (poput izvještačenih međuljudskih odnosa, pa samim tim i odnosa između muškaraca i žena), mehaničko i intelektualne eksperimente. U tom svijetu, koji bi bio znatno bolji, žene bi bile u neuporedivo boljoj poziciji nego što su u tadašnjoj Engleskoj, a to ne bi donijelo dobrobit samo ženama, već i muškarcima, te ni jedni ni drugi ne bi podsjećali na konzervu sardine koja čeka da joj istekne rok trajanja.

Za kaos koji vlada podjednako su otkriveni i muškarci i žene.

Igrajući ulogu uzorne viktorijanske domaćice, Konstans je zaboravila kako prava ona izgleda, ko je zapravo žena u njoj – potisnula ju je dugogodišnja maska koju je nosila pred svijetom. Upoznavši Olivera Melorsa, u njoj dolazi do buđenja i preispitivanja. Više ju ne zanima lejdi Četerli, koju ljudi poštuju i kojoj laskaju zbog njenog socijalnog statusa, već počinje da obraća pažnju na to kakvi su oni prema ženi u njoj. Melors je u njoj vidio ženu, a ne aristokratkinju i prihvatio ju je bez titula i položaja: „I nakon svega, on je bio ljubazan prema ženi u njoj, što nikada ni jedan drugi muškarac nije bio. Muškarci su bili veoma ljubazni prema osobi kakva je bila, ali prilično okrutni prema ženi, prezirući je, ili je u potpunosti ignorišući“ (str. 104).

Ljudi su ili ignorisali njenu ženstvenost ili su prezirali svako njeno iskazivanje. Ironično, ali žene u viktorijanskom periodu nisu smjele pokazivati da su žene, već su se po konvencijama morale ponašati kao kakva bespolna bića koja su tu samo kako bi bila na usluzi drugima. Kako iz gore navedenog odlomka vidimo, muškarci su bili ljubazni prema lejdi Četerli jer je izgledala ženstveno. Iz navedenog se može zaključiti i da nisu bili naklonjeni onim ženama koje su izgledom podsjećale na dječake. Nisu samo muškarci imali takav stav, već su i žene očekivale isto jedne od drugih. Takav odnos nije prirodan, te zbog toga, po Lorensu, nije mogao ni trajati vječno, jer su svjesne, intelektualne i obrazovane žene poput Konstans u jednom

trenutku naprosto morale početi preispitivati takav poredak stvari. Stupivši u vezu sa Melorsom, ona na početku oklijeva da se u potpunosti prepusti i da ima povjerenja u njega kao muškarca i kao drugo ljudsko biće jer se plaši da bi tim mogla izgubiti slobodu ličnosti. Međutim, ona postepeno shvata da je zdrava veza između dvoje ljudi samo ukoliko se obje osobe predaju u potpunosti i kada ni muškarac ni žena nisu u podređenom položaju. S druge strane, Kliford, koji je na kraju djela najveći moralni gubitnik, smatra da je pristojna žena neko ko je dopuna mužu, jedno s njim, a ne nezavisno biće.

Konstans isprva posmatra seksualnost i odnose između muškarca i žene kao nešto ružno i prljavo, ali neophodno za stvaranje novog života. Vremenom se ona, pak, nauči prepustiti Melorsu i shvata da je fizički odnos bitan dio njihovog cjelokupnog odnosa. U vezi s njim ona i dalje ima slobodu ličnosti, čak i kada mu se u potpunosti preda. I dok je viktorijanski stav, kao što smo vidjeli u gore navedenom odlomku iz Raskinovog djela, bio da je muškarac otjelovljene razuma, a žena osjećanja, Konstans shvata da je intelekt bez tijela isprazna stvar, kao što je i tijelo tek običan leš ukoliko nije probuđeno, to jest ukoliko je sputano konvencijama: „Ljudsko tijelo tek sad oživljava. Sa Grcima je ono imalo divan sjaj, a zatim su ga Platon i Aristotel ubili, a Isus u potpunosti dokrajčio. Ali sada tijelo zaista oživljava, zaista se diže iz groba“ (str. 207). Religija, filozofija i tradicionalno moralizatorstvo su potisnuli tijelo i dali mu status običnog leša, uzdižući duh i intelekt. U modernističkom periodu ponovo dolazi do vaskrsnuća tijela.

Lorens poručuje da je rješenje u ravnoteži. Intelektualno bez senzualnog nema smisla, kao ni obrnuto. Konstans upravo tu ravnotežu pronalazi u svom odnosu sa Melorsom. Njih dvoje ne sputavaju jedno drugo, već se nadopunjuju, pošto nemaju konvencionalan odnos. Konstans shvata da ono što žene u tradicionalnom patrijarhalnom društvu sputava nije brak, već konvencije. Takođe shvata da su i žene same doprinijele jednim dijelom svom položaju tako što su i same nametale konvencije ili čak bile okrutne jedne prema drugima, umjesto da se složno bore za svoje mjesto u društvu i svoja prava i ravnopravnost. A kada su u pitanju muškarci, ona uviđa da prava snaga muškarca ne leži u njegovoj fizičkoj nadmoći, već u nježnosti i hrabrosti da se ista pokaže pred ženom. Melors posjeduje tu vrstu snage i zbog toga su njih dvoje savršen par. Ovakav prirodan odnos između muškarca i žene jedini je zdrav i upravo to je ono

na čemu treba da insitiraju i jedni i drugi, poručuje Lorens na kraju djela *Ljubavnik lejdi Četerli*.

Još jedna značajna Lorensova junakinja je majka iz romana *Sinovi i ljubavnici*. Gospođa Morel (Mrs. Morel) takođe živi u periodu prelaza iz viktorijanskog u modernistički period, te je primjer žene patrijarhalnih ubjeđenja koja se nije promijenila do kraja djela, uprkos opisanim promjenama u društvu oko nje, pa čak i uprkos ženama iz njene okoline koje su imale drugačije shvatanje svog mjesta u svijetu od onog čemu je ona bila naučena. Na samom početku djela, dok je još neudata djevojka, Lorens ju oslovljava imenom, Gertruda (Gertrude). Nakon udaje, Gertruda prestaje da postoji i niko ju više ne oslovljava njenim imenom, već je oslovljavaju jedino kao „gospođa Morel“ ili „gospođa Valtera Morela“.

Gospođa Morel je duboko religiozna, načitana, te vrlo malo pažnje posvećuje senzualnom. I pored toga što je znatno obrazovanija od muža, nepismenog rudara, ona sebe stavlja u podređen položaj u odnosu na njega, jer je on taj koji „donosi hljeb u kuću“, glava kuće koja izdržava cijelu porodicu. Uzevši u obzir upravo stvorenu sliku submisivne podređene žene koja svoj jedini smisao vidi u odgajanju djece, te koja trpi nasilje u porodici od strane pijanog i agresivnog muža, može se ishitreno doći do zaključka da ovo govori o Lorensu kao o mizoginisti koji podržava ovakav poredak stvari. Međutim, ukoliko se obrati pažnja na nastavak djela, nije teško uočiti da istina nije crno-bijela. Sinovi gospođe Morel ne ugledaju se na svog oca ni u jednom trenutku. Naprotiv. Osim toga, oni u više navrata moraju da se suzdržavaju da ne podignu ruku na njega kada im pijan kinji majku. Ni Viljem (William), a ni Pol (Paul) ne smatraju da bi u takvom činu bilo nešto pogrešno, ali majka ih zaustavlja u svim pokušajima da ju zaštite.

Kada su u pitanju njena djeca, jedino je najstariji sin, Vilijem, bio rođen iz ljubavi. Svi ostali su rezultat pukog ispunjavanja bračnih obaveza, jer gospođa Morel, i pored svega kroz šta prolazi s mužem, smatra da on polaže pravo na nju i na njeno tijelo, samim tim što joj je muž i da mora da ga trpi dok ih smrt ne rastavi, uprkos tome što Lorens njena lična osjećanja opisuje na sledeći način: „I dok je razmišljala o njima, izgledi za njenu budućnost su činili da se osjeća kao da je živa zakopana“ (Lawrence, 1999, str. 7).

Prihvatajući situaciju u kojoj se našla, te odlučivši da se neće boriti, već da će se prilagoditi, gospođa Morel potiskuje ženu u sebi i postaje samo majka. Osjećala se kao živa zakopana, jer potiskujući

jedan dio sebe, ona je dovela do toga da njen život nema smisla, pa zato jedini izlaz vidi u tome da se u potpunosti posveti djeci. Nesumnjivo, da nije bila ženskog pola, ne bi se tako lako prepustila nevoljama, jer Lorens u jednom dijelu navodi i njeno razmišljanje: „Da sam ja muško, ništa me ne bi spriječilo“ (str. 9). Ali budući da nije muškarac, ona diže ruke od svega i odlučuje da čitav život provede podređena i pokorna mužu, iako ona sama nije sretna u toj zajednici. To dosta govori o tome koliko je viktorijansko društvo bilo nezainteresovano za probleme koje je imala porodica, a još manje za probleme koje je imala žena, te da je ona prepuštena sama sebi i da se žrtve poremećenih porodičnih odnosa moraju same nositi sa situacijom. Ono što dodatno potkrepljuje ovu tvrdnju su reakcije ostalih porodica iz okruženja na dešavanja u kući Morelovih, kada okreću glavu i prave se da ne primjećuju modrice na licu gospođe Morel. Zbog toga se većina žena tog vremena odlučivala na tihu patnju i trpljenje. Lorens prikazuje sliku realnosti u kojoj je i sam odrastao. Budući da, u slučaju Morelovih, nije bilo ni govora o bilo kakvom poboljšanju odnosa između supružnika, jer ni jedno od njih nije radilo na tome iz društveno uslovljenih razloga, gospođa Morel shvata da je prestala da gaji osjećanja prema mužu:

Ni jedno od njih nije znalo da je ona postala tolerantnija zbog toga što ga je manje voljela. Sve do tog trenutka, uprkos svemu što se dešavalo, on je bio njen muž i njen muškarac. Osjećala je da više manje sve što je činio sebi, čini i njoj. Njena egzistencija je zavisila od njega. ... Sada, rođenjem ovog trećeg djeteta, njeno biće se više nije prilagođavalo njemu, bespomoćno, već je bilo kao plima koja je jedva nadolazila, udaljavajući se od njega. Nakon ovoga, jedva da ga je ikad više željela. I držeći se po strani od njega, nije ga više osjećala kao dio sebe, već više kao dio njenih okolnosti. Nije joj više toliko smetalo to što je radio i mogla je da ga ostavi na miru. ... Njegova žena ga je odbacivala, djelimično još uvijek žaleći, ali nemilosrdno; odbacila je njega i okrenula se da ljubav traži u djeci. (str. 42)

Iz ovih riječi vidimo da je i muškarac na gubitku zbog nezavidnog položaja u koji je zbog njega dospjela žena. Gospođa Morel bar pronalazi ljubav u djeci, a Valteru Morelu ne preostaje ništa. To samim tim ne znači i da su ženske potrebe ispunjene samo ljubavlju koju žena dobija od djece. Ali mužu više nije ostala nikakva uloga u životu, osim one društvene. Gospođa Morel je uvidjela da žena u njoj ne prolazi dobro u životu, ali je zato majčinstvo aspekt u kome

je veoma uspješna, pa nakon tog shvatanja ona u potpunosti odbacuje bilo kakav trud na popravljanju odnosa sa mužem. Već je ranije spomenuto da je odbacila svaku borbu da se čuje glas žene u njoj. Odbacivši rad na međusobnom odnosu, i muškarac i žena su mnogo izgubili, ali je društvo oko njih bilo zadovoljno. Lorens u svojim djelima ukazuje na to da ovakvi slučajevi nisu bili izuzetak – prije su bili pravilo.

Dalje, on ni jednom rečenicom ne iznosi stav da se lično slaže sa takvim stanjem stvari. Štaviše, ukoliko uzmemo Pola kao lik koji je u stvari pandan samom Lorensu iz mladih dana, i vidimo njegov odnos prema ženama u životu, a naročito pijedestal na koji uzdiže majku, jasno je da njegova poimanja nisu antifeministička. Dakako, ne tvrdim da je Lorensovo pisanje feminističko, ali u svakom slučaju nije bilo ni potpuno suprotno.

U patrijarhalnom društvu u kome se muškarac smatra onim ko donosi hljeb u kuću, a od žene očekuje da mu bude duboko zahvalna na tome, gospođa Morel, kao i ostale žene, morala je dobro kalkulisati da bi opstala, ne samo iz društvenih, već i iz ekonomskih razloga. Koliko mora da kalkuliše, otkriva nam i činjenica da je osjetila ogromno olakšanje kada je njen najstariji sin stasao, i kada ona razmišlja o tome kako on može da joj pomogne u izdržavanju porodice u slučaju da se Morelu nešto desi ili da on jednostavno podbaci zbog svog problema sa alkoholom (Morel više nema nikakav značaj u životu svoje porodice, već je okolnost sa kojom moraju da se nose). Ona mu pridaje toliku vrijednost da ga čak poredi sa vite-zom: „Skoro da je bio neka vrsta njenog viteza koji je branio njenu čast u bitci“ (str. 71).

Žena koja živi u patrijarhalnom društvu ne uzda se u sebe i svoje vještine, već uvijek traži neku vrstu princa koji će da ju spasi iz nevolja koje takav život neizbježno sa sobom nosi. Zbog iznošenja ovakvih tvrdnji, Lorens je dosta bio na udaru feministkinja. Međutim, on ukazuje na to da je potiskivanje žene u drugi plan i nametanje vjerovanja da je ona slabiji pol nanijelo štetu i muškarcima koji su slijedili slijepo društveno propisano shvatanje pozicije polova, a ne samo ženama. Odnos između bračnog para Morel više podsjeća na odnos gazde i zaposlenog radnika, nego na odnos supružnika. Međutim, Morel nije svjestan gubitka sve dok ima šta da jede i pije. S druge strane, njegova supruga je bila svjesna svega i zbog toga osjećala ispraznost i tugu. Zbog toga je njen položaj bio teži i nezahvalniji. To je razlog zbog koga ona pronalazi utjehu u činjenici da ima dva sina koji su postali uspješni članovi društva: „Sada je imala

dva sina u svijetu. Mogla je razmišljati o dva mjesta, dva velika centra industrije, znajući da je ona postavila čovjeka u svaki od njih, da će ta dva čovjeka raditi šta je ona htjela; oni su bili njen produžetak, dio nje, njihova djela će biti i njena“ (str. 90).

Djeca su bila, na neki način, produžetak nje same, jer su imali priliku učiniti sve ono što je njoj bilo onemogućeno jednostavno zbog toga što je bila žena. Djeca su bila njena investicija i njen smisao u životu, a od svega drugog je digla ruke. Kada je najstariji sin doveo djevojku koju je planirao oženiti, gospođa Morel nije imala ništa protiv, jer je njegova izabranica bila površna djevojka, koju je zanimalo jedino pomodarstvo i praćenje društvenih trendova, a nikad u životu nije pročitala ni jednu jedinu knjigu. S druge strane, kada Pol odabire Mirijam (Miriam), gospođa Morel se bori protiv njegovog odabira koliko god može, jer Mirijam nije bila površna i nisu je zanimale pretjerano ovozemalske stvari. Iz tog razloga, gospođa Morel se plašila da će izgubiti sina jer mu više neće biti potrebna za dubokoumne razgovore koje su njih dvoje uobičajeno vodili, a koji su njenom životu davali smisao nakon što joj je preminuo najstariji sin. Ona se plaši da će ga u potpunosti izgubiti, jer je Mirijam (pored svoje ljepote) intelektualka i ni jedan Polov dio ne bi ostao slobodan za majku. Svaki njegov uspjeh ona je smatrala i svojim. A intelektualna djevojka, poput Mirijam, ugrožavala je njenu emotivnu investiciju. Zbog toga je Polov odnos sa Mirijam osuđen na propast, jer njegova majka vidi kao svrhu i smisao života da se bori za njega, dok, s druge strane, on i Mirijam nisu bili spremni da se mijenjaju i da se bore jedno za drugo kako bi im veza opstala.

Često se postavlja pitanje šta je stvarni uzrok negodovanja gđe Morel zbog izbora njenog sina. Neki kao glavni uzrok navode Edipov kompleks, jer je Polov odnos sa majkom išao do te krajnosti da on radi nje odlučuje, ne samo da raskine sa Mirijam, već i da se neće ženiti jer mu niko nije potreban sve dok mu je majka živa. Njegova majka je prezirala Mirijam iz dubine duše, jer je ova imala toliku moć nad Polom, a nije se uopšte ni trudila da je dobije. U pozadini svega se krije majčin strah da će i Polov život biti uzalud bačen kao što je to bio slučaj sa njegovim starijim bratom. A samim tim se plašila da će i ona izgubiti, da će jedini preostali način da se ostvari propasti. Pol je bio sve ono što je ona željela da bude a nije mogla biti, jer je bila žena u vikorijanskom sistemu vrijednosti.

Iz svega navedenog vidimo da je takav način razmišljanja gđe Morel sputavao i Pola. Da je ona pronašla nekakav drugi način da se ostvari u životu, bilo bi mnogo bolje za oboje. Želi li Lorens da

poruči da stavljanje žena u podređen položaj ne nanosi štetu samo njima samima i muškarcima, već da su posljedice još dalekosežnije, te da zahvataju i djecu, a samim tim i da je u suštini cjelokupno društvo na gubitku?

U prilog tome mogao bi govoriti i naslov posljednjeg poglavlja u djelu *Sinovi i ljubavnici* – „The Release“ (oslobađanje, puštanje), koje govori o smrti gospođe Morel i Polovom konačnom oslobađanju od odnosa sa majkom, koji ga je sputavao i sprečavao da vodi normalan život. S druge strane, simboliku tog naslova možemo posmatrati i kao oslobađanje gospođe Morel od ropstva tijelu koje je zahvatio rak, društvenih konvencija koje su u velikoj mjeri doprinijele da joj život bude takav kakav je bio, kao i od braka kome je robovala veći dio života. Još jednom se ponavlja gledište iznijeto u djelu *Ljubavnik lejdi Četerli* da su ljudi ograničeni svojim tijelom i da je ono to što nas zapravo sputava u životu; dobrim dijelom zahvaljujući tjelesnim razlikama vrši se diskriminacija na polnom osnovu. Nažalost, ono što zasigurno nikada nećemo saznati jeste mišljenje gospođe Morel na samom kraju života – da li je oprostila sebi što se nije borila za bolji život od onoga što je imala? I da li je, i poslije svega, ostala uvjerena da je jedini način da proživi bolje bio da je bila muškarac?

Zaključak

Ako uzmemo u obzir Lorensovo shvatanje romana kao sredstva propagande, kojim se može vršiti uticaj na čitalačko mnjenje („I u tome leži neizmijerna važnost romana, ako se njime pravilno rukuje. On može usmjeriti i odvesti na nova mjesta tok naše saosjećajne svijesti, kao što može i odvratiti naše saosjećanje od onoga što je mrtvo“ (Lawrence, 2007, str. 86)), te činjenicu da se dva djela analizirana u ovom radu nisu svidjela mnogima, prvenstveno zbog neidealizovane slike društva i nezavidnog položaja u kojem je Lorens prikazao ženu, postavlja se pitanje da li je propaganda ostvarila svoj cilj i natjerala čitaoce na razmišljanje. Prikazivati realnost u djelu onakvom kakva ona zaista jeste, ne znači nužno i lično se slagati sa normama koje vladaju u istoj. Lorens ukazuje na to da žene same moraju da učine nešto kako bi se njihov položaj u društvu promijenio, jer tradicionalnoj mašineriji potlačen položaj žene odgovara iz ekonomskih i nekih drugih razloga, te se zbog toga one ne mogu osloniti na sistem. Samo tako se možemo nadati pojavi generacije istinskih žena i istinskih muškaraca koji neće sputavati jedni druge, niti nametati

norme koje će ih emotivno uništavati i stavljati neke od njih u podređen položaj zbog toga što su drugog pola, ili zato što imaju mišljenje koje se razlikuje od mišljenja većine.

Glavna poruka Lorensovih djela je to da je promjena nabolje moguća, ali da ona neće doći sama po sebi, niti će je donijeti društvo i tradicionalan način shvatanja. Promjena treba da počne prvenstveno osvješćivanjem pojedinca, što je on svojim djelima i nastojao učiniti. I na kraju, svrha ovog rada nije da tvrdi da je Lorens bio feminist, uprkos stavovima iznesenim u spomenutom nedavno pronađenom rukopisu. Međutim, tvrdnje da je Lorens otvoreni antifeminista takođe nisu više utemeljene. Lorensov pogled na ženu je daleko kompleksniji i ono što nam preostaje jeste izvođenje novih zaključaka svakim sljedećim čitanjem njegovih djela, koja su zbog svojih tema savremena i dan danas.

KORIŠTENI IZVORI

- Douglas, J. (1997). An article for the magazine *Star* in 1915. U R. P. Draper (ur.), *The critical heritage – D.H. Lawrence* (str. 93-95). London, Engleska: Routledge.
- Flood, A. (2013, 11. april). DH Lawrence manuscript shows 'enlightened' attitude to women. *The Guardian*. Preuzeto sa <http://www.theguardian.com>
- Hubberstey, M. (2014). *Sex, power, and the female protagonist*. Preuzeto sa <http://www.theundergraduateexeter.com/2014/03/sex-power-female-protagonist/>
- Huxley, A. (1932). Introduction. U *The letters of D. H. Lawrence*. London, Engleska: Heinemann.
- Jovanović, A. (2012). *Glasovi i tišine u kritičkom diskursu o britanskoj književnosti dvadesetog veka*. Beograd, Srbija: Mono i Manjana.
- Lawrence, D. H. (1999). *Sons and lovers*. Hertfordshire, Engleska: Wordsworth.
- Lawrence, D. H. (2007). *Lady Chatterley's lover*. Hertfordshire, Engleska: Wordsworth.
- Millett, K. (1970). *Sexual politics*. New York, NY: Doubleday.
- Olivier Bell, A., i McNeillie, A. (ur.). (1980). *The diary of Virginia Woolf*. New York, NY: Harcourt Brace Jovanovich.
- Pullin, F. (1978). Lawrence's treatment of women in *Sons and lovers*. U A. Smith (ur.), *Lawrence and women* (str. 49-74). London, Engleska: Vision Press.
- Ruskin, J. (1902). *Of queens' gardens*. London, Engleska: George Allen.

Whelan, P. T. (1983). [Review of *A D. H. Lawrence handbook*; *D. H. Lawrence and feminism*]. *The Kenyon Review*, 5(3), 130-133. Preuzeto sa <http://www.jstor.org/stable/4335394>

(ANTI)FEMINISM AND D. H. LAWRENCE: A CRITICAL REVIEW OF TWO WORKS

*David Herbert Lawrence is an English author from the first half of the twentieth century. He is well-known for using explicit language in his works, but also for being harshly criticized by the feminist movement activists of the time. As a result, the image of Lawrence as an antifeminist and sexist is widely accepted. However, in 2013, an article penned by Lawrence was discovered, and it revealed an entirely different attitude towards women, completely opposite to the well-established claims. The aim of this paper is to explore examples from Lawrence's novels *Lady Chatterley's Lover* and *Sons and Lovers* that indicate the same, as well as to point out to the possibility that the personal attitude of the writer might have been confused with the realistic portrayal of the period during which he lived and the dominant social norms of the time.*

Keywords

feminism, sexism, social norms, modernism in literature, rational versus instinctive

Izvorni naučni rad

THE DISCREPANCY IN THE PERCEPTION OF PUBLIC-POLITICAL SPEECH IN THE ELECTIONS FOR THE EUROPEAN PARLIAMENT

UDK 341.217.04(4-672)
doi:10.7251/ZIP08115041T

Ivan Tanta

Polytechnic VERN, Zagreb, Croatia

Gordana Lesinger*

Department of Cultural Studies, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

Dejan Gluvačević

Doctoral School of Social Sciences and Humanities „Communication Studies“, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

This paper deals primarily with keywords in political and public speeches of Croatian politicians and their impact on voters throughout the campaign for elections to the European Parliament. We have analyzed the survey results, and compared them with speeches of six elected candidates for the European Parliament, according to six keywords in the field of economics, culture, science, education, health and welfare. The issues that the public considers politicians should talk about and what politicians are really saying in their speeches, according to research, do not coincide. Also, areas such as education and science are neglected in political communication. This is a continuation of research into the discrepancies in the perception of the public political speech, in relation to political communication and understanding of the current situation and predicts possible directions of further development of political communication in Croatia.

Keywords

public speaking, political communication, keywords, European Parliament, discrepancy

*Corresponding author: Gordana Lesinger, e-mail: glesing@kulturologija.unios.hr

Political persuasion in the campaign for the European Parliament in 2014

On May 25, 2014 the Republic of Croatia participated in regular parliamentary elections for the European Parliament for the first time, when 11 representatives were being elected from 25 lists and 275 candidates. In May 2013 Croatian voters went to the polls for the European Parliament for the first time after Croatia became a full member of the European Union, when 12 representatives were being elected. By researching, defining the specificities of keywords and by detecting the current state, we attempted to explore the issues of public speeches and the responses of randomly selected respondents who participated in the online survey. The central issue of our work was to discover whether there is a discrepancy in the perception of the public-political speech in Croatia and which keywords are specific to everyday political communication targeted towards the voters.

This paper deals with the concept of political persuasion, and it is therefore important to accentuate the difference between persuasion and manipulation. Although the boundaries are sometimes blurred, the two terms can be distinguished by noting the position of the message recipient – in the case of persuasion, respondents are free to act and believe as they wish, while in the case of manipulation, a more passive role is attributed to the recipients; we call them victims of manipulation (Podboj, 2011). However, political persuasion aims to convince the audience or the interlocutor of the advantages or disadvantages of something, thus seeking to shape or modify the response.

Persuasion basically represents a democratic and humanistic attempt to influence others, instead of enslaving them. We want to convince them to take certain actions like purchasing, voting, or cooperating with one another – instead of forcing or coercing them to do so. For the most part, the persuasion uses either logical or emotional means or a combination of both of them instead of forcing to accomplish desired ends (Larson, 2010, p. 29).

As noted in the introduction, the emphasis is on the use of keywords and on their impact on communication between the politicians and the public.

Research methods

Through a sample provided by the focus group, we have defined the initial keywords that were elaborately developed through questions in the online survey. The focus group consisted of twelve students of V. year of the Department of Cultural Studies at the J. J. Strossmayer University of Osijek to whom this was the third research of this type in which they participated. The group included six male and six female respondents from 23 to 27 years.

The task of the focus group was to offer keywords associated with six areas: economy, culture, science, education, health and social politics. Keywords that participants of the focus group associated with the default terms and the results were:

- Economy: Unemployment, financial management, expenses, taxes, economic decline
- Culture: Cultural identity, multiculturalism, intercultural communication, diversity, cultural values
- Science: Investing in scientists, progress, research, incomprehensibility to the masses, new technologies
- Education: Knowledge, increase of highly educated people, studying abroad, student exchange, reform
- Healthcare: Queuing, hospitals, obsolescence, expensive, negligence
- Social politics: poverty, special needs, vulnerability, insensitivity, indifference

After defining the keywords, a survey followed. The survey was based on the keywords obtained from the focus group.

Online questionnaire was made through online tools for testing. The survey questionnaire was sent to 5,000 addresses across the online business network LinkedIn, assuming that business people follow political events and elections on the grounds that it reflects on their business.

The survey was conducted in September 2014 on 97 respondents from all parts of Croatia. It consisted of demographic questions and of questions in the form of the Likert scale.

After presenting the results, the same were analyzed and compared with the political speeches delivered by the candidates that were followed in the media during the election campaign.

By analyzing the content of the political speeches, we have determined how often those six keywords/terms appear or do not appear in them. Part of this work is aimed towards detecting possible

similarities in keywords or terms that have thus far been left out of the everyday public, respectively political speech, and stressing the need for their inclusion.

Setting the thesis and defining the goals; the purpose of the research

The main item of our work was to investigate which keywords politicians use in their speeches during the campaign for elections to the European Parliament. Through the elements obtained from the focus group, we were able to find out which keywords/terms are important, and through posing direct questions about various keywords, we have learned which of these elements are represented according to the respondents.

This brings us to our thesis which is as follows: Politicians knowingly use certain words to attract public attention and candidates for the European Parliament in pre-election speeches are not dealing with issues that respondents considered important. This was researched by comparing the keywords that respondents in the focus groups consider important with the views on the representation of these words in campaign speeches obtained from respondents through the questionnaire, as well as a descriptive analysis of topics from pre-election speeches of six politicians. In order to reach a relevant conclusion, we have taken six areas according to the six key concepts as a subject of our research. Those have a task of answering the question „Do politicians use words the listeners look for?“ Through this main question, we have reached the goal of knowing the extent to which the politicians manipulate the public in their speeches and how much do they meet the respondents' expectations by using the most commonly requested keywords.

The purpose of the survey was to provide information as well as an analysis of public speech and political communication that took place during the campaign for the elections to the European Parliament. The intention was to instruct politicians on how to prepare the topics of discussion better for their public speeches for pre-election purposes. We also get an insight on how people think and what areas and terms are of most importance to them. The research is also useful for viewers of various media in order for them to know when they are trying to be influenced at by using certain terms.

Analysis of pre-election speech

This chapter analyzes pre-election political speeches of individual candidates for the European Parliament in 2014. Analysis was conducted on the basis of their speech in the media during the election campaign and determined the concentricity of candidates to a specific area of work, as well as the ability of the same in the presentation of their ideas.

Speeches of candidates were analyzed through the official websites of the parties to which elected candidates belong (<http://www.hdz.hr/eu-izbori>; <http://zagreb.sdp.hr/aktualno/hrabrou-europu/>; <https://www.orah.hr/vijesti/foto-video/226-izborni-program-orah-a-eu-parlamentarni-izbori-2014.html>).

The terms obtained from the focus group were analyzed through the election speeches for the six areas, and compared with the terms used in campaign speeches of the six candidates elected for the European Parliament. We analyzed the campaign from May 5, 2015 till May 25, 2015.

Politicians analyzed from the list of HDZ, HSS, HSP AS, HDS, ZDS and BUZ are Dubravka Šuica, Andrej Plenković and Ruža Tomašić. Those analyzed from the list of SDP, HNS IDS and HSU are Neven Mimica and Biljana Borzan and lastly, from the list of ORaH, Mirela Holy. For the analysis of speeches six politicians were chosen from four lists with which the candidates directly entered the European Parliament by preferential votes.

1. Dubravka Šuica – HDZ

Dubravka Šuica's great activity in the European Parliament and her struggle to stay there provided her with a good starting position for the new campaign. In her speeches, she highlights her work to date, mostly holding on to the policy of HDZ, such as concentrating on Croatia's economic progress and the desire for a better political power within it. She often mentions the efforts in showing the importance of the European Parliament to the citizens through various meetings and tours. She highlights and approves the dissatisfaction of Croatian citizens, noting that she and her co-workers are those who want what is best for the country, wherein an important step is an active and quality presentation to the European Parliament.

She favors the youth and shows openness in this area, emphasizing the importance and the need for a change in their lives, and is

highly occupied with the subject of youth unemployment. Šuica sees advantages in numerous European laws, common market, but is also a proponent of maintaining independence and identity of each individual country, including Croatia.

In her work, she is in favor of national priorities and strives to focus on topics such as agriculture, fishery, foreign policy and the like. Šuica emphasizes the presence of four women on the list of their coalition.

2. Andrej Plenković – HDZ

In his speeches, Plenković emphasizes the importance of the European Parliament, referring to it as Croatian Parliament, since it has a direct impact on events in the country and he sees a great importance in creating that feeling within people. In the center of his political agenda is: from crisis, through reforms, to growth and employment. From the European Union requires setting the legal, economic and primarily stable framework to entrepreneurs and businessmen can create high-quality applications that deliver the good state, but also the European Union.

He advocates a better use of European funds and a greater equality in the Croatian regional development. He also attributes great importance to the youth and emphasizes the opportunities Europe offers, pointing out the success and the qualities of young people who are creating experiences in Europe, like he did in the late 80s and the early 90s. Plenković emphasizes the position of Croats in Bosnia and Herzegovina and is in favor of constitutional reforms and full representation of Croats in the representative bodies of Bosnia and Herzegovina.

He shows striking confidence and stability in his speeches, clearly states his objectives and gives the impression of a person who knows what they want.

3. Neven Mimica – SDP

Neven Mimica is the leader of the Kukuriku coalition list for the elections to the European Parliament. He points out three main objectives, the first being to motivate the citizens to vote by emphasizing the importance of expressing their opinions and the possibility of making a change. The second goal is winning the elections to be able to fight in the institutions of the European Parliament. The third objective is realization of all ideas.

He seeks greater investments in the employment growth and actual austerity measures. He is quite general in his speeches and talks about wide areas. He emphasizes the desire for fair wages, but all that is left hanging in the air without specific solutions.

4. Biljana Borzan – SDP

Like the other candidates, Biljana Borzan emphasizes the importance of the European Parliament itself and of bringing it closer to the citizens because of its significance and the role it plays in their lives.

Since she graduated from the Faculty of Medicine, she often speaks of that area. Being native to Slavonija, she is recognizable for the frequent mentioning and representation of it. Her policy is rather open-minded, particularly when it comes to women's rights and the LGBT community. Biljana Borzan gives the impression of a socially vulnerable person, especially because of her focus on the problems of peasants and farmers.

5. Mirela Holy – ORaH

Mirela Holy supports the policy of the European Union, which she considers to be a policy of sustainable development, which is the main idea of the ORaH party. For her, the European Union has many advantages – from environmental protection to promoting certain values and economic progress. In her speeches, she is very focused on the environment and has a goal of joining the Environmental Protection Committee. She points out that these issues are connected to public health which, perhaps, still does not represent a sufficiently extended area for most citizens. She stresses the importance of energetics, well-developed agriculture and water sectors. By expressing her opinions on other countries who are potential members of the European Union, she mentions the importance of the situation in the field of human rights. For her, topics that have to do with environmental protection are linked to the issue of helping the economy, which represents a major problem when it comes to the popularity of her party. She herself believes that it is not progressive enough and stresses the youth of her party, as well as satisfaction with its current position.

ORaH party's target groups are women and the youth. There are many young people on the list of her party, and she herself has gained sympathies from the public because she comes across as a sin-

cere, emphatic politician and definitely stands out in the Croatian political scene because of it.

6. Ruža Tomašić – HSP dr. Ante Starčević

Ruža Tomašić was criticized by the European People's Party for being on the HDZ coalition list in the elections for the European Parliament because she has a reputation of being a Eurosceptic. She points out that she asked for a greater willingness in the Croatian accession to the European Union, which was considered not to be the case at the time.

What matters to her is equality and independence of all the states in the European Union, which she often emphasizes in her interviews. She comes across as a rather passionate patriot and stresses her intransigence when it comes to Croatia's interests and citizens. She is interested in showing concern Croatia has for Bosnia and Herzegovina and cares about maintaining connections between Croatian immigrants.

The authority Ruža Tomašić has is obvious. She leaves an impression of a confident person who is faithful to their beliefs in any situation. However, it remains unclear in what ways she plans to help Croatia and lacks specific solutions and programs.

Final analysis of the research results and a comparison with selected speeches

On May 26, 2014 The State Election Commission (DIP) announced the official results of the elections for the European Parliament (HRT, 2014). Eleven Croatian Euro parliamentarians were chosen; six of them are from the coalition list led by HDZ, four of them came from the coalition led by SDP and one representative is from the ORaH party. 950,980 came to the polls, i.e. 25.24% of citizens with voting rights.

The largest number of votes, 41.42% was given to the HDZ coalition, which earned them six parliamentary seats. Elected members were Ruža Tomašić, Dubravka Šuica, Marijana Petir, Andrej Plenković, Ivana Maletić and Davor Ivo Stier. SDP coalition received 29.30% votes, which earned them four seats; Tonino Picula, Neven Mimica, Biljana Borzan and Jozo Radoš were elected. Mirela Holy won 9.42% votes as a representative of the ORaH party.

Poll results – Keywords research in election campaign and comparison with the speeches of winners

Questions were answered in the online survey, and 97 respondents answered of which 48% were female and 52% were male. In the city live 95% of respondents, while 5% of respondents live in villages. Respondents were persons from the age of 18 to 30 (19% of respondents). When we sum up the percentage, altogether 63% of respondents were between 30 and 50 years of age, whereas 11% of respondents were above 50 and 7% above 60 years of age.

As for the status, 80% of respondents are employed, 5% are unemployed, 8% are students, 4% are pensioners and 3% are other.

As for education, 49% respondents have college degree, 24% have a master's degree and 9% have a PhD degree, meaning that 83% of them are college educated. There were only 1% with primary education, 16% with secondary education and 1% other.

Only 6% said that they do not have any income, while other respondents said they are receiving income – 8% of them have an income of up to two thousand kunas. 23% have an income ranging from two thousand to five thousand kunas, and 63% of them have an income ranging from five thousand to ten thousand kunas.

By analyzing the responses, we have come to the conclusions that are presented in percentages, mentioning only the highest and lowest percentage in each area of study. Drastically higher percentages are stressed, but the average value will not apply on all processed terms.

Through analyzing speeches and public appearances from the previous chapter, we can conclude that the ones whose speeches dealt with the country's current problems ended up winning.

Dubravka Šuica, who became a member of the European Parliament, dealt with keywords such as unemployment (32%) and economic decline (34%), for which the results of the online survey have proven to be represented. In her speeches, she refers to these words as a part of the „program“ and the current policy of the ruling party, while concepts contrary to these words, such as growth and development, are used as a part of the already achieved results of the European People's Party, whose members are also HSS and HDZ. Šuica was joined by Marijana Petir as a representative of HSS, who states the preservation of the national/local identity as part of the devel-

opment, along with economic growth aided by agricultural production and rural development.

However, the results of our survey say that 67% of the respondents, when the lower values are added together, consider that identity as such is not represented in the pre-election speeches. As for the economic area in the political speech, 32% of the respondents believed that the keyword „unemployment“ was a very represented term, 7% thought that the term was not represented, while 20% thought it was a pretty presented term. From the sum of the responses, we can conclude that 49% of the respondents thought that the term „financial management“ was not mentioned in political speeches and only 11% thought that the term was very represented. Although we could expect the politicians to talk about the keyword „expenses“, when we look at the upper and lower limits, as well as the responses in between, we saw that the opinions were almost equal; 11% thought that the word „cost“ was not represented and 16% thought that that was highly represented.

Keyword „taxes“ has been recognized as an established term, with 27% thinking that the term was very represented and 7% claiming it was not represented. Although unpopular, the term „economic decline“ was not avoided in the political speeches and according to the respondents' answers, 34% believed that the term was very represented, 9% thought the term was not represented at all and 20% thought the term was not so represented.

Looking at the results in the field of culture and education in political speech, we came to the following conclusions: 2% believed that the term „cultural identity“ was very represented, 28% thought that the term was not represented and 42% thought that the term was not so represented. As for the term „multiculturalism“, 49% thought that the term was not so represented, while 1% thought that the term was very represented. According to 47% of the respondents, the term „intercultural communication“ was not represented at all and only 1% thought it is very represented. 29% thought that the keyword „diversity“ was not represented at all and only 5% thought it was very represented. The term „cultural values“ was another keyword from the field of culture which, judging by the responses, was not found in political speeches; 21% thought that the term was not represented, 40% thought that the term was not so represented and only 6% think the term was very represented.

As noted in a previous study (Tanta & Lesinger, 2014), culture and education are related terms and appeared in public speech, so we

continued merging the results of the analyses of these two terms. Looking at the educational aspect of political speeches, analysis of the responses showed that the term „knowledge“ was equally represented and not represented; 12% thought was very represented term and 11% thought that the term was not represented. Furthermore, 22% thought that the term „increase of highly educated people“ was not represented in political speeches and only 3% thought that the term was very represented. The term „studying abroad“ was not represented according to 21% of the respondents, while only 4% thought it was a very represented term. 25% thought that the term „student exchange“ was not represented, while only 1% thought it was very represented term.

Keyword „reform“ was, again, a term public does not like to hear, but the politicians did not avoid it in their speeches; only 8% of the respondents thought the term was not represented, 13% thought the term was not represented and 25% thought the term was not so represented.

The topic of science and education is the most underrepresented field in political speeches. We were unable to find a speech on the basis of which we could have decided on the general opinion of any representative or party on this topic. Even if they do touch on the subject, representatives did not have a firm and clear thinking, nor do they have specific solutions to address the growing problem of poverty and existential threat for a large number of people in Croatia. According to our survey results, all keywords that were researched and related to social politics are either not represented at all or not very represented. Keywords examined from the field of social politics that are not often mentioned in political speeches were as follows: poverty, special needs, vulnerability, insensitivity and indifference.

The results for the term „poverty“ were tied; 12% thought that the keyword was very represented and 14% thought that the term was not represented. When it comes to the term „special needs“, 19% thought that the term was not represented and only 4% thought that the term was very represented. According to the opinion of 7% respondents, the term „vulnerability“ was very represented, while 27% thought that the term was not represented. According to 31% of the respondents, „insensitivity“ was another word that was not so represented in political speeches and only 2% thought that the term was very represented. 43% thought that the

term „indifference“ was not represented and only 3% consider it to be very represented.

Out of all the representatives, Biljana Borzan (SDP) and Mirela Holy (ORaH) are the ones who dealt with the health sector and its issues the most. Since she graduated from the Faculty of Medicine, Biljana Borzan is familiar with this subject. For Mirela Holy, this issue was important because of its connection to the environment and the surroundings we live in. Holy emphasized her activism in the Committee for Environmental Protection and connected it to the public health and altering of the Croatian health system.

When it comes to health care in Croatia, 23% thought that the term „queues“ was equally represented in political speeches; 14% thought that the term was not represented and 16% thought that the term was very represented. Keyword „hospital“ was, again, equally represented with 11% thought that the term was either very represented or not represented at all. However, 34% thought that the term was represented. 22% thought that the term „obsolescence“ was not represented in political speeches, while 8% thought it was very represented. 16% thought that the keyword „expensive“ was not represented and 6% thought it was very represented. Politicians have avoided the term „negligence“, thus 39% thought that the term was not represented, while only 5% thought that the term was very represented.

There was also a correspondence between the survey and the political speeches when it comes to science; there has been practically no mention of it in the pre-election speeches. Andrej Plenković, from HDZ, has made a few references to it, but in the sense of reforms or progress, not in the sense of science as a field or its progress. The lack of interest in this topic can be associated with the lack of interest citizens have in it, as well as the fact that science is not popular in Croatia and that only a small number of people deal with it. In addition to that, Croatian citizens are more concerned about current issues such as unemployment, economic decline, emigration and increasing number of retirees than they are about the progress and popularization of science. Mirela Holy was one of the few candidates who spoke of the subject of science, and in the sense of contributing to the field of environmental protection and complying with European standards. She also mentioned that Croatian economic progress could be much bigger and faster if we were to introduce science and new technologies for the purpose of long-term, sustainable development.

When we analyzed the results, we saw that they match the actual state. Science was not talked about so 0% thought that the term „investing in scientists“ was very represented, while 36%, i.e. 48% thought that the term was either not so represented or not represented. The keyword „progress“ was, again, something that had gone unnoticed so only 3% thought that the term was very represented and 23%, i.e. 40% thought that the term was not so represented or not represented. The situation with the keyword „research“ was similar; 5% thought that the term was very represented, while 43% thought that the term was not represented. Considering the fact that science is so unpopular, the term „popularization of science“, which is becoming more and more common, remained incomprehensible to the general public but according to our survey results, politicians have avoided this issue. Only 2% thought that the term „incomprehensibility to the masses“ was mentioned in political speeches and 54% thought it was not represented.

The term „new technologies“ was a somewhat common term in everyday speech and so the respondents' opinions are almost equal; 13% thought that the term was not represented, while 11% thought that the term was very represented. Students, their rights and interests, as well as the future of education in Croatia, was another topic that failed to attract the politicians' attention. The possible reason for this is the lack of interest the young people have in politics, but also the lack of information on Croatia's role and future in the European Parliament. What everyone seemed to notice is the indifference the young people have towards any kind of politics and the need to actively participate in the lives of their local communities and subsequently, the entire political scene of Croatia.

Conclusion

Although very unobtrusive media campaign, because of the legislation the campaign did not have full coverage, it seems that the messages of politicians yet reached voters who the messages of politicians actually intended.

In this study, our goal was to examine to what extent the public believes politicians, what opinion they formed about them and to analyze election political speeches of the six candidates who became members of the European Parliament according to six keywords: economics, culture, science, education, health and welfare.

According to the survey results, it is evident that the public is not satisfied with the topics on which politicians talk or believe that the vast majority of topics in all six categories is underrepresented in political speeches.

From this results we can conclude that the politicians have not felt the real problems of citizens, and have failed to successfully communicate these problems. Topics that candidates spoke about primarily were oriented towards the European Union with which the Croatian citizens are not fully lived up and are still oriented to everyday domestic issues.

According to the survey we conducted we can safely conclude that the politicians in their campaign speeches did not earn the trust nor the sympathy of the majority of the respondents and that the respondents believe that most of the keywords from the six analyzed categories were not sufficiently represented.

REFERENCES

- HRT. (2014, May 26). *EU parlamentarni izbori 2014*. Retrieved from <http://www.hrt.hr/euizbori2014/dip-sluzbeno-objavio-imena-11-europarlamentaraca>
- Larson, C. (2010). *Persuasion: Reception and responsibility*. Boston, MA: Wadsworth, Cengage Learning.
- Podboj, M. (2011). Manipulacija u političkom diskursu – kritički pristup. *Hrvatistika – Studentski jezikoslovni časopis*, 5(5), 123-133.
- Tanta, I., & Lesinger, G. (2014). The discrepancy in the perception of the public-political speech in Croatia. *Collegium Antropologicum*, 38(1), 297-304.

RAZLIKA U PERCEPCIJI JAVNIH POLITIČKIH GOVORA NA IZBORIMA ZA EUROPSKI PARLAMENT

Rad prvenstveno istražuje ključne riječi u političkim i javnim govorima hrvatskih političara i njihov utjecaj na glasače u predizbornoj kampanji za Europski parlament. Analizirali smo rezultate ankete i usporedili smo ih sa govorima šest kandidata za Europski parlament, na osnovu šest ključnih riječi u oblasti ekonomije, kulture, znanosti, obrazovanja, zdravlja i socijalne skrbi. Teme za koje javnost smatra da bi političari o njima trebali govoriti i ono o čemu političari uistinu govore se, prema ovom istraživanju, ne podudaraju. Područja poput obrazovanja i znanosti su zanemarena u političkoj komu-

nikaciji. Ovo je nastavak istraživanja o neskladu u percepciji javnih političkih govora u vezi sa političkom komunikacijom i razumijevanjem sadašnjeg stanja i predviđa moguće pravce daljeg razvoja političke komunikacije u Hrvatskoj.

Ključne riječi

javni govor, politička komunikacija, ključne riječi, Europski parlament, nesklad

Izvorni naučni rad

PRECARIOUS NOTIONS OF MEANING TRANSFERABILITY AND TRANSLATABILITY

UDK 811.111'373.612.2
doi:10.7251/ZIP08115057K

Dalibor Kesić* & *Emir Muhić*

Filološki fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci, Bosna i Hercegovina

A transferred meaning is there to emanate reality in a somewhat roundabout way. Comparisons between the real world and a metaworld, or illustrations that depict our existence with a touch of artistic ingenuity seem to be ubiquitous in all cultures of the world. Transference of meaning based on metaphorical comparison existing in one language need not necessarily exist in another. Such an observation of divergent linguistic capacities among the various languages on the globe still comes short of providing us with a recipe how to approach translation of metaphorical meanings with any warranty that the end product will be endowed with the same amount of expressiveness as whence we initially ventured to transplant it into another language and another culture.

Keywords

translation, metaphor, transferred meaning, effects, principles

Background development

In order to crack the nutshell of meaning and take a peek into its core one has to arm himself with achievements of the decades of painstaking and fecund work of linguistic artisans of the present and the past. Furthermore so as the great achievements in general linguistics have yielded great achievements in translation studies; which is particularly true in the case of the development of structural linguistics, the work of Ferdinand de Saussure and the Moscow and Prague linguists, as well as of Chomsky and other transformational linguists who have made portentous breakthroughs in comprehending and describing the processes of semantic transformations, which, in turn, sketched the trajectory of the subsequent develop-

*Corresponding author: Dalibor Kesić, e-mail: dalibor.kesic@unibl.rs

ment of translation studies. Accidentally or not, some segments of semantics remain marooned and cohuned outside of the reach of mainstream linguistics. That is particularly the case with the cross-section between semantics and semiotics, more specifically, with the case of transference of symbols from one domain into another; from the actual prime meanings into their speculative secondary derivations.

Meanings can sometimes have unclear roots and different paths of genesis. They take us into unexplored and uncharted waters of primordial experience. Metaphoric and transferred meanings are just the mere linguistic surface of symbols. Symbols on the other hand owe their prowess to the fact that they link the semantic content with the pre-semantic depths of human experience and two-dimensionality of their structure. Lack of transparency of symbols combined with the strife to translate them exactly seems to pose an unsolvable problem which lies in the fact that all transferred meanings are indeed deeply rooted in the realm of our individual and collective experience. The perplexity of individual versus collective experiencing of particular meanings is further confounded in the cases of meaning transferability and translatability. Eugen Nida (1969) described it as a dialectical voyage of text from the source language, via analysis, and then transfer, up to restructuring and, eventually, translation in the target language.

Contemporary advancement or dwarfs standing of the shoulders of giants?

Peter France (2000) points out to the fact that theoreticians today have a far more complex task than the mere postulation of principles. While, in the past, the preponderance of scientific research was placed on the comparison of the original with the product of translation, often with a latent aim to discover what has been 'lost' in translation, in the current, poststructuralist approach there seems to be a dramatic turn so that the ultimate aim is no longer to evaluate but rather to understand what has happened during the process of translation of metaphors and transferred meanings from one literary system into another. That, however draws on Peter Newmark and his instrumentality within translation theory as he purported that "Translation theory's main concern is to determine appropriate translation methods ... it provides a framework of principles, restricted

rules and hints for translating texts and criticizing translations...” (Newmark, 1982, p. 19).

At a rudimentary scientific level, semantic and translation pundits can parse texts and pontificate what is a sound transference of meaning and which translation renderings thereof are good and which are bad. Even more than that, they are concerned with the different options that translators can utilize and the ways they can be adapted in conformity with the historical, sociological and cultural context. At a cursory glance, it seems that globalization has also had its antithesis epitomised in the increased interest for one's cultural roots and one's own inherent identity which is apparent in the proliferation of scientific subjects and courses that go beyond linguistic technicalities and aim to elucidate the wider anthropological base. One could even argue that metaphorical expression is free from the bonds of the common understanding of the world. It might be the very reason why it is endowed with the capacity to create and introduce innovation in language. On top of that, translation theory has gone in such a multitude of directions during the past two decades that there is hardly any consensus on the fundamental principles of translation of common, literal meaning, so much so that to translate a transferred meaning poses a major challenge to the translator bearing in mind the enormous differences between cultural and linguistic approaches. Thus, the translator, as the Irish theoretician Michael Cronin (2000) nicely describes it, is also a passenger, one who roams from one culture to another. Modern linguistics and its proponents from Max Blanc to George Lakoff also compels us to appreciate personal experience as an untranslatable aspect of an utterance, notwithstanding the fact that it still includes the whole complexity of human language, further bamboozled by fact that some of those utterances have an utterly subjective nature leading us to the conclusion that any transference of meaning attempted in a translated text is a precarious endeavour whose satisfactory outcome should never be taken at face value.

A frequently encountered strategy to offset the shortcomings transferred meaning in translation is to resort to assimilation. Assimilation facilitates the matching and compatibility of images that hitherto might have been deemed untranslatable. Superimposing one semantic field on top of another is limitless and opens door to infinity of interpretations. That means that if a translator stumbles upon clear elements of poetic creativity, which typically includes transference of meaning, he or she actually needs to be guided by

the criteria that surpass mere linguistics, as translation now includes the process of decoding and recoding. If that is the starting point from which the translator ventures into greater depths of the analysis of meaning, then one can expect that the subsequent translation quest will engender other, far more complex problems. Namely, the modern day trend of fast travel around the globe has its ramifications on the translation process. Consequently, translation is not seen as a sheer transposition of texts from one language into another. It can also be seen as a process of negotiation between texts and cultures, a process involving a number of transformations, all conducted via the agency of the translator. From this, it transpires that we cannot claim that notions expressed in any two languages are ever fully equivalent since each of their units entails a set of untranslatable associations and connotations. In other words, metaphorical analysis begins where the lexical coding ends.

Thus, the central consideration is placed on the figurative meanings of words, those meanings that are only functional when combined in larger strings. Another issue however may appear here – how does one choose which meaning is primary and why are there such deviations in meaning to begin with? The ancient rhetoricians would reply that the purpose of such figures of speech is either to fill in certain semantic gaps in the lexical coding, or to embellish someone's discourse and make it more palatable. Taking into consideration that we all have more ideas than words to express them, we must stretch the meanings of those that we have at hand, sometimes beyond the realm of their everyday use. And yet, there are cases in which the proper word to denote a certain notion already exists, while, at the same time, a word that involves a transference of meaning is still the chosen one – particularly when authors wish to convey subconscious messages. This second strategy of using a transferred meaning reflects one of the key aspects of the general purpose of rhetoric or persuasion.

Uncertainty of equivalence and reticence of individuality

Every text is unique and is at the same time a translation of another text since no text is inherently original because language itself is a particular sort of translation: primarily a translation of the nonverbal world around us. Every sign and every phrase likewise is a translation of another sign and another phrase (Paz, 1992). That argument however, can also be viewed from another angle without

any challenge to its veracity – namely, all texts are original since every translation is distinct. Even the source meanings attempted to be translated can hardly be described as stable.

It still does not mean that a transferred meaning cannot be paraphrased if there is a steady expression in the target language with an identical meaning. Such a paraphrasing however should not be delineated with boundaries existing in the original metaphor, bearing in mind the fact that paraphrasing can never generate the same amount of innovation as the original one. Perhaps, it would be true to say that only those transferred meanings which include an individual reference, a tertiary meaning, cannot be translated – particularly if the link with the denoted object has been lost and if they actually only exist in language owing to the secondary – transferred meaning.

If this fragmentation of meaning – into primary, secondary and tertiary – sounds complicated, perhaps the invoking of Roman Jakobson's famous fragmentation of translation could shed some light on the issue. In his paper „On Linguistic Aspects of Translation“ Jakobson (1959) differentiates between three types of translation: (i) Intralingual translation, or the use of other words (interpretation of verbal signs via the faculty of other signs of the same language); (ii) Interlingual translation (interpretation of verbal signs via the faculty of verbal signs of another language); (iii) Intersemiotic translation or transmutation (interpretation of verbal signs of a specific language with nonverbal signs of another sign system). Due to the fact that full equivalence (in terms of synonymy or sameness) cannot be found in any of his categories, Jakobson (1959) states that poetic art is consequently technically untranslatable, and that rather than translation, there can only be creative transposition; whether as an intralingual transposition – from one poetic form into another, or as an intrasemiotic transposition – from one system of signs into another, that is, from the verbal into the musical, dancing, theatrical or graphical systems.

Once the structure of the approaches is laid down in such a tripartite alliance, the inquiry into the most adequate one will depend entirely on its purpose. The tripod system yields a tripod choice. It transpires then that even though expressions are in fact adequate interpretations of the units of a system, very often in translation there is no full equivalence of the ratios between the three systems. Even obvious synonyms do not yield full equivalence, particularly since, as Jakobson (1959) puts it, interlingual translation frequently has to

resort to a combination of code units to fully interpret the meaning of the unit being translated, since, at different levels, different players come into equation.

Analysis of transferred meanings goes back as far as ancient rhetoricians but such an analysis does not fulfil the role we would expect from it, unless an important revision is made. That revision, to put it in simple words, shifts the problem of transferred meaning from the semantics of words onto the semantics of sentences. Take for example the grammatical incongruence existing in different languages that can lead to all kinds of misunderstandings. Such incongruence can also result in a more profound semantic parting between counterpart versions of the same expression. Perhaps an even better illustration of that point can be found in comparisons made by Benjamin Whorf (which may not be so relevant for this topic, but are nevertheless listed as a quintessential theoretical premise) between a 'temporal language' such as 'English' and a 'tenseless language' such as Hopi (Whorf, 1956). That, however, is not always the case with the meanings of utterances, particularly if they contain a transferred meaning pertaining to a culture.

The vagueness of meaning and efforts to translate it accurately are related to the fact that all transferred meanings are indeed rooted in our experience which can be explored from different angles – at a certain level, they are common and communal, while at another they may be utterly individual. The clash of inherent views on the world inculcated in linguistic expressions is particularly relevant for the modern era when the political, geographical and cultural boundaries are more permeable and less of an impediment that ever since the movement of people belonging to different linguistic realms is taking place at an unprecedented rate. That, however, is not always the case with the meanings of utterances, particularly if they contain a transferred meaning belonging to a culture and it might be worthwhile to reflect on the terminology of the so called negative turn which is used to elaborate and explain the deficiencies and shortcomings of segmented translation in comparison to those methods that observe and acknowledge the in-depth structure of metaphorical meaning. Namely, if one undertakes a meticulous segregation and fragmentation of expressions, notwithstanding larger semantic units and without due respect to cultural aspects of the given text, any of the following issues can ensue – a) information can be misconstrued (as is the case with different kinds of ambiguity so prevalent in the modern day); b) the original text may not be sufficiently

fathomed (this is particularly conspicuous in technical and scientific translation); or c) the internal relations within the expression may be lost altogether (cultural and semantic facets).

Invoking several scientific disciplines which could hopefully set the scene for new ideas regarding translation as a means of changing and innovating the history of literary creation inspired Gideon Toury to re-examine the interdisciplinary and interdiscursivity approach, placing a far greater emphasis on the target language. His inspiration laid foundations for the subsequent systemic elaboration of the subject embodied in the nascent fields of translation theory and translation studies. Alas, those who hope to find clues for a proper translation of transferred meanings in formal translation studies may be a wee bit disappointed since it has a tendency to become a norm setting manual, and a rulebook for a translation guild movement – it would appear that translation policy is yet to deliver a golden standard – Mona Baker sought equivalence at the rank level while Peter Newmark's paradigm explored it from the point of view of naturalness and directionality. That may additionally complicate the prescribed standards that translators are trained to abide by. On top of that, the translation theory has gone in such a multitude of directions during the past two decades that there is hardly any consensus on the fundamental principles of translation of common, literal meaning, so much so that to translate a transferred meaning poses a major challenge to the translator bearing in mind the enormous differences between cultural and linguistic approaches.

Having put it that way, it is only fair to say that globalization has also had its antithesis inculcated in the increased interest for one's own cultural roots and identities. This does not mean that there is no way to translate transferred metaphorical meanings. They may be paraphrased if there is a solid and frequently used form with an identical meaning – notwithstanding the lexical composition – for as long as such paraphrasing is not wrought with uncomplimentary effects existing in either of the two cultures or language domains – some fixed expressions make use of body parts and terms which may be tabooed in another language and culture. When opting for such an approach to translating a transferred meaning the translator must also be aware of the possible loss of emotional properties that the original metaphor had.

Transferred meanings have the ability to establish a conceptual diversity, an infinite number of potential interpretations at the conceptual level. Numerous authors have expressed their opinions about

the relationship between the creation of metaphorical meaning and the translational modelling. That affinity plays a decisive role in the papers of Max Black, one of which is even titled *Models and Metaphors* (Black, 1962). That book prompted Ian Ramsey, an English theology scholar, to attempt to explain the function of religious language revising the theories of Max Black in his book *Models and Mystery* (Ramsey, 1964). No matter whether one opts for the first or the second approach, they have one thing in common – they both tread the thin line between models and transferred meanings enabling us to facilitate the translation by relying on referential dimensioning.

The necessity of pragmatism

True translation work is always pragmatic, and the translator sifts through a variety of different options hoping to find the one that yields a maximum of meaning compatibility and a minimum of semantic deviation – an intuitive sprout of a minimax strategy. Furthermore so since, as Octavio Paz (1992) used to say, every translation is an invention in a way, and, as such, it automatically yields a unique text. If we believe that a culture of nation is dynamic, then the terminology used to describe its social determinants must also be dynamic and prone to changes.

Will those changes go simultaneously in different countries? It is not easy to provide an answer to such a question. However, what we are able to observe in the world around us tells us that it is not really so. Therefore, instead of talking about incorrect and inconsistent translations we should rather be pragmatic and talk about translations in incompatible periods of time. In such a paradigm, being pragmatic is no longer a matter of choice, but rather a necessity, particularly if we bear in mind that the cutting edge of translation is also the pillar of a culture (as Bhabha described it metaphorically) (Bhabha, 1994).

From an extreme point of view, one can even argue that the essence of the transference of meaning lies within the decomposition of the world as we know it. In such a postcolonial view, every translation ought to start from the contemplation of the purpose it is meant to serve in the target language, or at least that is what the translation *skopos* urges us to do. The relations between the source and target text and the inequality of their status needs to be observed from rational angels. Nowadays, both the original and the translation

are seen as equal products of creativity of both the author and the translator, even though, as Paz (1992) observed it, their tasks are different. The author's task is to assemble words in an ideal, unalterable manner, while the translator's task is to set those words free from the shackles of the source text and invigorate them to live a new life in the target language. If no concept can fully circumscribe a certain phraseological semantic field, then it simply means that no categorization can encompass all semantic possibilities of the given phraseological unit.

Such synergy between the semantic polymorphism and connotative association is inherent in expressions with a transferred meaning and that is what sets them apart from plain language expressions. What goes hand in hand with connotation is expressiveness, which is an essential ingredient in the cuisine of every great orator. Likewise, the functioning of similarities, which is so typical of symbols, can be correlated with the corresponding process in metaphors. The relation between similarities and differences in metaphorical translations is therefore actually a conflict between different categorizations of reality, one that existed and the other one that is being born. It has often been said that transferred meanings cannot be translated – some have even postulated that the main trait of metaphor is its untranslatability because different cultures conceptualize the world in different ways and metaphors are characterized as being culture-specific which leads to conclusion that there is no simplistic general rule for the translation of metaphor, but the translatability of any given SL metaphor depends on (1) the particular cultural experiences and semantic associations exploited by it, and (2) the extent to which these can, or cannot, be reproduced non-anomalously into the TL, depending on the degree of overlap in each particular case (Dagut, 1976, p. 32) – which is actually defied in the translation practices. Understandably, such practice varies and in some cases could actually point out to the opposite as a certain percentage of metaphoric expressions actually make it easy to translate on account of their common composition in both the target and the source language (Nida, 1969, p. 122). One thing is for sure, the introduction of interdisciplinarity in translation can greatly facilitate transposition of transferred meanings from one language into another, or at least, it can help us deal with it with creativity rather than defeatism.

Conclusion

Even though the function of translation in the target language is not the only criterion used for translation evaluation it is still a credible benchmark to be observed and to claim that there is a perfect translation would be equal to claiming that there is a perfect poem, a perfect novel or any other text or exclamation for that matter. But just as the quality of a novel or a poem is illusive and unfathomable, the transference of meaning in metaphorical construction likewise remains an entity that exists only in the minds of those who are aware of their polysemy. The themes expressed in them and the domains they stem from are so diverse and adaptable in meaning that they can cover almost any aspect of the world around us. They are archetypal vehicles of transmitting thoughts. They bridge gaps pared by formality with astuteness and razor sharp precision. Their existence is ubiquitous and unchallenged in all the languages of the world.

More often than not, transferred meanings are culture-bound and language restricted. In other words, transference of meaning based on metaphorical comparison existing in one language need not necessarily exist in another. It is their incongruence among the languages that causes instability and sometimes inequality in attempts to translate them with any reasonable amount of concurrence. If we were to imagine the inventories of metaphors and phraseological units as an arsenal of tools available in different quantities in different languages, then the counting of troops would tell us that the outcomes of the semantic battles are anything but certain.

And yet, such an observation of divergent linguistic capacities and properties among the various languages on the globe comes short of providing us with a recipe how to approach translation of metaphorical meanings with any warranty that the end product will be endowed with the same quantity and quality of expressiveness as whence we initially ventured to transplant it in another language and another culture, particularly since such mimicry can only exist at a mythological level of discourse and it is there to emanate reality in a somewhat roundabout way. If transferred meanings are indeed to be viewed through the prism of their referential properties, then it would appear that what they have in common with the language of exact sciences is the notion that objectivity and reality can only be reached through digressions whose aim is to penetrate into our common visions and the language that we ordinarily use to describe them. Throughout that process, transferred meaning expressions as

well as the scientific metalanguage relate to a sort of reality that is even more real than the real world around us. As a consequence of that, the ancient mantra that the translator must be faithful to the original begins to dissipate.

Transferred meaning expressions do not precisely tell us about the actual world that surrounds us – instead, they tell us what it is like. Such comparisons between the real world and a metaworld, or illustrations that depict our existence with a touch of artistic ingenuity seem to be ubiquitous in all cultures of the world. However, the apparent inability to make an airtight match between a metaphorical expression in one language with that in another actually postulates the principle that there can be no absolute equivalence between any two languages and one can only concede that there are losses and gains in translation that we all have to live with.

REFERENCES

- Bhabha, H. (1994). *The location of culture*. London, England: Routledge.
- Black, M. (1962). *Models and metaphors*. New York, NY: Cornell University Press.
- Cronin, M. (2000). *Across the lines: Travel, language, translation*. Cork, Ireland: Cork University Press.
- Dagut, M. (1976). Can metaphor be translated?. *International Journal of Translation*, XXII(1), 21-33.
- France, P. (2000). Translation studies and translation criticism. In P. France (Ed.), *The Oxford guide to literature in English translation* (pp. 3-9). Oxford, England: Oxford University Press.
- Jakobson, R. (1959). On linguistic aspects of translation. In R. A. Brower (Ed.), *On translation* (pp. 232-239). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Newmark, P. (1982). *Approaches to translation*. Oxford, England: Pergamon Press.
- Nida, E., & Taber, C. (1969). *The theory and practice of translation*. Leiden, Netherlands: E. J. Brill.
- Paz, O. (1992). Translation: Literature and letters (I. del Corral, Trans.). In R. Schulte & J. Biguenet (Eds.), *Theories of translation. An anthology of essays from Dryden to Derrida* (pp. 152-162). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Ramsey, I. (1964). *Models and mystery*. New York, NY: New York University Press.

Whorf, B. (1956). *Science and linguistics*. New York, NY: Caroll.

NESIGURNA STANOVIŠTA PRONOSIVOSTI I PREVODIVOSTI ZNAČENJA

Uloga prenesenog značenja najbolje se ogleda u oponašanju realnosti na svojevrsan i posredan način. Iskazi koji u sebi sadrže preneseno značenje ne govore nam precizno o stvarnom svijetu koji nas okružuje – umjesto toga, oni nam predočavaju sličnosti. Takva upoređivanja stvarnog svijeta i svijeta svojevrsne uobrazilje dočaravaju nam lično postojanje sa određenom dozom umjetničke ingenioznosti i svojstvena su svim kulturama svijeta. Ono što otežava njihovo prevođenje je činjenica da su često vezani i ograničeni na određenu kulturu i određeni jezik. No, sama po sebi, takva divergencija lingvističkih kapaciteta i svojstava različitih jezika svijeta ne nudi nam principe niti rješenja problematike pristupa prevođenju metaforičnih značenja sa bilo kakvom garancijom da će konačni proizvod posjedovati isti nivo i kakvoću ekspresivnosti kao onaj od kojeg se pošlo prilikom pokušaja da se takvo značenje pretoči u drugi jezik i drugu kulturu.

Ključne riječi

prevođenje, metafora, preneseno značenje, efekti, principi

POZIV ZA PREDAJU RADOVA

Pozivamo autore da nam predaju svoje istraživačke radove i oglede na pitanja i teme iz komunikologije, odnosno uopšte iz ljudskog komuniciranja, posmatrane i analizirane iz različitih uglova, poput kulturološkog, lingvističkog, medijskog, vizuelnog, muzičkog, književnog, psihološkog, sociološkog ili informatičkog. Isto tako, prihvatljivi su radovi i na pitanja i teme iz kulturoloških studija, umjetnosti, lingvistike, književnosti, psihologije, sociologije, filozofije i informatike, *posmatrani iz komunikološkog ugla*. Takođe, možete nam dostaviti i mišljenja u vidu rasprave o nekom od prethodno objavljenih radova, kao i prikaze knjiga, filmova, predstava, izložbi, zanimljivosti sa interneta ili drugih društvenih događaja koje smatrate komunikološki važnim.

PREDAJA RADOVA

Autori mogu poslati za objavu samo izvorne, neobjavljene radove, a predajom radova za publikaciju u časopisu *Znakovi i poruke* autori se obavezuju da iste radove ne šalju za objavu u drugim časopisima dok ne dobiju konačan odgovor redakcije.

Radovi se šalju elektronskom poštom ili preko portala časopisa u formatu *.doc*. Pri pisanju radova moraju se koristiti sistemski fontovi (unicode) sa južnoslovenskim dijakritikama.

Ako rad nije pripremljen u skladu sa redakcijskom stilistikom ili nije u skladu sa tematskim okvirom, redakcija obavještava autore o neprihvatanju rada za razmatranje za objavu najčešće u roku od petnaest dana od dana prijema rada. Ako je rad prihvaćen za razmatranje, redakcija obavještava autora o odluci uredništva nakon prijema anonimnih recenzija. Ovaj postupak najčešće traje od tri do šest mjeseci.

Da bi vaš rad bio razmatran za objavu, pripremite ga u potpunosti u skladu sa redakcijskom stilistikom.

REDAKCIJSKA STILISTIKA

Jezik

Radovi se mogu predati na nekom od jezika naroda Bosne i Hercegovine, odnosno na srpsko-hrvatskom jeziku, kao i na

engleskom jeziku. Osim ako to nije nužno zbog razumijevanja sadržaja ili prostornih ograničenja, redakcija ne mijenja izraz i pravopis autora.

Vrste radova za objavu u časopisu

Izvorni naučni radovi

Izvorni naučni radovi predstavljaju izvještaj o vlastitom istraživanju, odnosno opis, analizu, interpretaciju ili objašnjenje nekog konkretnog teorijskog pitanja utemeljeno na naučno prihvatljivoj argumentaciji. Radovi u časopisu i njima odgovarajući prihvatljivi načini argumentacije mogu biti logičko-teorijski, teorijsko-istorijski, interpretativni i empirijski/kvantitativni (pregledni/anketni ili eksperimentalni). Kod korištenja empirijskog metoda, neophodno je koristiti i statističku analizu i argumentaciju. Svi empirijski radovi slijede sljedeću strukturu poglavlja (tzv. *IMRAD*): *uvod* (koji sadrži: uvod u problem, objašnjenje važnosti problema, pregled literature, istraživačka pitanja i hipoteze), *metod* (opis procedura i načina istraživanja), *rezultate* (navođenje rezultata i statističke analize i argumentacije) i *raspravu* (analizu/raspravu o rezultatima, ograničenja istraživanja i zaključak). Preporučena dužina rada je od 5000 do 8000 riječi, zajedno sa bilješkama, tabelama i izvorima.

Izvorni ogledi i stručni radovi

Ogledi i stručni radovi u časopisu su originalna, opisno-interpretativna razmatranja naučnog, stručnog ili društvenog komunikološkog pitanja čija argumentacija ne mora biti utemeljena na naučnom istraživanju ili bibliotečkim izvorima, nego joj temelj mogu biti i tekuća društvena zbivanja i pojave, te vlastita ili tuđa opažanja ili stručna iskustva. Preporučena dužina ogleđa i stručnih radova je oko 5000 riječi, zajedno sa bilješkama i literaturom.

Rasprave, osvrti i prikazi

Rasprave su kratki argumentovani stavovi o mišljenjima ili stavovima iznesenim u nekim od prethodnih radova u časopisu ili o nekom komunikološkom, naučnom ili stručnom pitanju. Osvrti su kratki opisi ili objašnjenja značajnih pojava, skupova ili drugih događaja u komunikologiji i srodnim oblastima. U prikazima se iznose opisi i mišljenja o studijama, udžbenicima, knjigama, filmovima i drugim društvenim događajima iz oblasti. Rasprave, osvrti i prikazi dužine su do 1000 riječi, zajedno sa bilješkama i izvorima.

Priprema rukopisa

Rad treba pisati *jednostrukim* proredom tako da na jednoj strani bude oko 600 riječi. Veličina slova je 12 pt, a širina margina 2,5 cm.

U rukopisu se ne navodi ime i prezime autora ili bilo kakvi podaci o autoru. U posebnom dokumentu se navede: ime i prezime autora, el. adresa, institucionalno sjedište (mjesto zaposlenja, istraživanja ili studija) i kratka biografija. U dodatnom dokumentu se, na srpsko-hrvatskom i engleskom jeziku, piše: naslov rada, sažetak rada dužine 80-120 riječi, kao i pet (5) ključnih riječi korištenih u radu.

Upute za navođenje izvora u radu i na kraju rada slijede šesto izdanje Izdavačkog priručnika Američkog udruženja za psihologiju (APA). Kada se rad piše na srpsko-hrvatskom jeziku, od uputa APA se djelimično odstupa kod pisanja pojedinih pomoćnih riječi u korištenim izvorima, koje se prevode i prilagođavaju našem pravopisu. Kada se rad piše na engleskom jeziku, priručnik APA se primjenjuje u potpunosti¹.

Paragrafi

Prvi paragraf u radu i prvi paragraf u svakom poglavlju se ne uvlače. Drugi i svaki naredni paragraf u radu i poglavlju uvlače se za 5 mm.

Navodni znaci

U radovima treba koristiti sljedeće navodne znake, u skladu s pravopisom:

1. jednostruki navodni znaci: oba gornja zakrivljena: ‘riječ’ (ne donje niti ravne: , ’ ’)

2. dvostruki navodni znaci:

a. srpsko-hrvatski jezik: prvi donji, a drugi gornji zakrivljeni: „riječ pod navodnicima“ (ne oba gornja niti ravna: ” ” ”)

b. engleski jezik: oba gornja zakrivljena: “riječ pod navodnicima” (ne donje niti ravne: „ ” ”)

Navođenje izvora

Kada se u vlastitom radu koriste tuđe ideje, pojmovi, rečenice, pasusi, hipoteze, rezultati istraživanja, interpretacije, teorijske podjele, izvorni pristupi i teorije, strukture, klasifikacije, formule, modeli, grafikoni, skice, šeme, slike, crteži, fotografije, oblici, zapisi, kadrovi, govori, kao i kad se dijelovi tuđih radova preporučavaju ili

navode, tada se i u tekstu i korištenim izvorima tog rada uvijek moraju navesti autor, izvorno djelo i broj strane ili strana, odnosno mjesto u radu ili djelu odakle su pojedini elementi preuzeti.

Navođenje izvora u radu

Korišteni dijelovi tuđih radova, djela, članaka i studija koji se koriste u vlastitom radu, u tekstu se dokumentuju tako što se, najčešće nakon navoda, u zagradi navede prezime autora, godina izdanja/objave i broj strane/strana tuđeg djela koje se citira, prepričava ili pominje.

Na primjer: Pojedini autori ističu da „postoje i druge, mnogo značajnije prednosti koje je sa sobom donela ekspanzija potrošnje na masovnom nivou“ (Kodelupi, 1995, str. 11). Ako se prezime autora izvorno već navodi u prethodnoj ili istoj rečenici vašeg teksta, isti citat se može navesti i ovako: Kodelupi (1995) ističe da „postoje i druge, mnogo značajnije prednosti koje je sa sobom donela ekspanzija potrošnje na masovnom nivou“ (str. 11). Ako se citat ili tema protežu na više posebnih strana, to se dokumentuje navođenjem svake strane ponaosob: (Kodelupi, 1995, str. 11, 23), a ako se protežu na više uzastopnih strana, navodi se opseg strana: (Kodelupi, 1995, str. 11-23). Kada se prethodni izvor navodi u radu na engleskom jeziku, primjeri iz zagrada bi glasili: (Kodelupi, 1995, p. 11), (p. 11), (Kodelupi, 1995, pp. 11, 23) i (Kodelupi, 1995, pp. 11-23).

Kada se citat može integrisati u vlastitu rečenicu ili stav (paragraf), onda se tuđe riječi, pojmovi, sintagme i rečenice navode uz pomoć, odnosno između navodnih znakova. Ako je citat, međutim, duži od četiri reda ili 40 riječi, odnosno ne može se integrisati u vlastitu rečenicu ili stav, takav citat se ne piše pod navodnim znacima, nego ga nakon dvotačke treba pisati u novom stavu koji treba uvući za 5 mm. Na kraju takvog citata stavlja se tačka, a zatim se u zagradi navede autor, godina i broj strane. Na primjer:

Na prvi pogled, razmatranja ove vrste spadaju duboko u oblast istorijske lingvistike, pa ne mogu biti u bližoj vezi s pitanjima savremene jezičke norme, koja čvrstu i odelitu sinhronu ravan ima za ideal. Međutim, dve daleke oblasti naglo će stupiti u vezu ako postavimo ovakvo pitanje: šta ako se naš jezik ili neki njegov segment nalazi baš danas, na naše oči, u stanju haosa pred promenu? (Nedeljković, 1998, str. 1)

Ako se dijelovi tuđeg djela ne navode, nego se prepričavaju ili parafraziraju, taj tekst se ne piše pod navodnim znacima, nego se na kraju parafraziranog dijela u zagradi navode prezime autora, godina izdanja i broj strane.

Kada se tuđe djelo navodi ili pominje kao cjelina, onda se u zagradi, nakon pominjanja, navodi samo prezime autora i godina izdanja: (Kodelupi, 1995). Ovakav metod se koristi i kod pominjanja filmskih, muzičkih i scenskih djela.

Kada neki rad ima više autora, kod navođenja u zagradi dva autora se odvajaju veznikom „i“, a više autora zarezima, s tim da se pretposljednji i posljednji odvajaju zarezom i veznikom „i“: (Cain i Burns, 1999), (Kodelupi, Cain, i Burns, 1999). Kada se prethodni izvor navodi u radu na engleskom jeziku, primjeri iz zagrada bi glasili: (Cain & Burns, 1999), (Kodelupi, Cain, & Burns, 1999).

Ako se koristi više djela istog autora objavljenih iste godine, tad se u tekstu (i na kraju rada) takva djela navode tako što se odmah iza godine objavljivanja rada napišu mala slova po abecednom redu. Na primjer: (Marković, 2005a), (Marković, 2005b).

Na prethodno navedene načine se u tekstu navode autori, odnosno knjige i studije, te članci u knjigama, časopisima i novinama, kao i filmovi i druga djela. Članci, tekstovi i druga djela bez autora navode se pisanjem naziva djela i godine izdanja („Kraj spora“, 2007).

Navodi iz radova sa interneta ili drugih elektronskih izvora navode se isto, s tim da se, kada nema broja stranice članka ili teksta, piše broj stava članka iz kog se nešto navodi (Marković, 2008, stav 2). Isti navod na engleskom jeziku se, prema APA, piše: (Marković, 2008, para. 2).

Strana imena se u radu pišu onako kako se izgovaraju na jeziku na kom se piše rad, s tim što se pri prvom navođenju u zagradi ime daje izvorno. Alternativno, strana imena mogu se pisati izvorno u cijelom tekstu, s tim što se, u tom slučaju, pri prvom navođenju u zagradi ime/prezime može napisati i onako kako se izgovora na jeziku rada. Prezimena autora se kod navođenja u zgradama uvijek pišu izvorno, tj. onako kako su napisana u naslovu djela koje se navodi.

Kada se u radu pominje naziv nekog djela kao cjeline (npr. knjiga, časopis ili film), njihov naziv navodi se ukoso (*Otpisani*), a kada se pominje djelo koje je dio nekog većeg djela (npr. članak u knjizi, rad u časopisu ili pjesma sa albuma), takav naziv se navodi pod navodnim znacima („Postmodern virtualities“). Drugim riječima, oni naslovi koji se u Korištenim izvorima na kraju rada navode

ukoso, tako se navode i u radu, a oni naslovi koji se u Korištenim izvorima navode običnim slovima, u radu se obilježavaju navodnim znacima.

Navođenje izvora na kraju rada

Na kraju rada, ispod naslova „Korišteni izvori“, ili “References” ako je rad na engleskom jeziku, uvijek treba navesti spisak svih navedenih i korištenih izvora koji se pominju u tekstu. Po pravilu, svi izvori spomenuti u radu moraju se navesti na kraju rada, a na kraju rada ne treba navoditi izvore koji nisu spomenuti u radu.

Korišteni izvori navode se po abecednom redu prezimena prvog autora, a za djela koja nemaju autora, po prvoj riječi u nazivu djela.

Ako izvor zauzima više redova, svi redovi osim prvog uvlače se za 5 mm.

Ako je neko djelo izdalo više izdavača, navodi se prvi izdavač. Ako izdavač ima više sjedišta, navodi se prvo sjedište (po mogućnosti glavno).

U naslovima izvora na engleskom jeziku na kraju rada samo se lična imena, nazivi i prva riječ pišu velikim slovom, a sve ostale riječi malim slovima, bez obzira kako je naslov napisan u samom izvoru. Izuzetak su nazivi naučnih i drugih časopisa i novina, koji se uvijek pišu onako kako izvorno glase.

Ako se u radu na engleskom jeziku koriste leksikoni, rječnici, atlasi ili enciklopedije na drugim jezicima, iza originalnog naslova se u uglastim zagradama daje prevod takvih knjiga na engleskom jeziku.

Upute za navođenje pojedinih izvora na kraju rada

1. Knjiga:

Prezime autora, zarez, Inicijal(i) imena, tačka, godina izdanja u zagradi, tačka, *Naziv knjige u kurzivu*, tačka, Mjesto izdanja, zarez, Država izdanja, dvotačka, Izdavač, tačka.

Obrazac za navođenje cijele knjige:

Autor, A., i Autor, B. (2000). *Naziv knjige*. Mjesto, Država: Izdavač.

2. Članak u knjizi:

Prezime autora, zarez, Inicijal(i) imena, tačka, godina izdanja u zagradi, tačka, Naziv članka, tačka, In, Inicijali(i) imena urednika, Prezime urednika, (Ed.), zarez, *Naziv knjige u kurzivu*, pp. i početni i krajnji brojevi strana u zagradi, tačka, Mjesto izdanja, zarez, Država izdanja, dvotačka, Izdavač, tačka.

Obrazac za navođenje članka u knjizi:

1) engleski jezik:

Autor, A., & Autor, B. (0000). Naziv članka. In A. Urednik & B. Urednik (Eds.), *Naziv knjige* (pp. 00-00). Mjesto, Država: Izdavač.

2) srpsko-hrvatski jezik:

Autor, A., i Autor, B. (0000). Naziv članka. U A. Urednik i B. Urednik (ur.), *Naziv knjige* (str. 00-00). Mjesto, Država: Izdavač.

Ako je urednik jedan, na engleskom jeziku se to označava sa (Ed.), a više urednika sa (Eds.).

3. Članak u časopisu:

Prezime autora, zarez, Inicijal(i) imena, tačka, godina izdanja u zagradi, tačka, Naziv članka, tačka, *Naziv časopisa u kurzivu*, zarez, broj časopisa u kurzivu, podbroj časopisa u zagradi neposredno iza broja samo ako svaki podbroj počinje od strane 1, zarez, početna i krajnja strana članka, tačka.

Obrazac za navođenje članka u časopisu:

Autor, A. (2000). Naziv članka. *Naziv časopisa*, 00(0), 00-00.

Ako je knjizi ili članku dodijeljen DOI, on se obavezno navodi na kraju iza posljednje tačke.

Obrazac za navođenje članka u časopisu sa DOI:

Autor, A. (2000). Naziv članka. *Naziv časopisa*, 00(0), 000-000.
doi:000000000000

Kod navođenja filmova, scenskih i muzičkih djela, kao i sadržaja elektronskih medija, koriste se slična pravila kao za navođenje knjige. Kod filmova i scenskih djela autorima se smatraju režiser i producent,

kod muzičkih djela kompozitor, a kod sadržaja iz elektronskih medija režiser, autor/urednik i producent.

Primjeri navođenja pojedinih izvora na kraju rada

a. knjiga

1) engleski jezik:

Kodelupi, V. (1995). *Tržišna komunikacija*. Beograd, Serbia: Clio.

2) srpsko-hrvatski jezik:

Kodelupi, V. (1995). *Tržišna komunikacija*. Beograd, Srbija: Clio.

b. knjiga čiji je autor pravno lice, koji je ujedno i izdavač

1) engleski jezik:

Komunikološki fakultet u Banjaluci. (2004). *Uvod u Komunikološki fakultet: 0405*. Banja Luka, Bosnia & Hercegovina: Author.

2) srpsko-hrvatski jezik:

Komunikološki fakultet u Banjaluci. (2004). *Uvod u Komunikološki fakultet: 0405*. Banja Luka, Bosna i Hercegovina: Autor.

c. knjiga bez autora

The world almanac and book of facts. (2006). New York, NY: World Almanac Books.

d. članak u knjizi

1) engleski jezik:

Poster, M. (2001). Postmodern virtualities. In M. G. Durham & D. M. Kellner (Eds.), *Media and cultural studies: Keywords* (pp. 611-625). London, England: Longman.

2) srpsko-hrvatski jezik:

Poster, M. (2001). Postmodern virtualities. U M. G. Durham i D. M. Kellner (ur.), *Media and cultural studies: Keywords* (str. 611-625). London, Engleska: Longman.

e. članak u naučnom časopisu

Woods, E. (1996). Association of nonverbal decoding ability with indices of person-centered communicative ability. *Communication Reports*, 9(1), 13-22.

f. članak u naučnom časopisu na internetu

1) engleski jezik:

Hutchinson, W. (2006). Information warfare and deception. *Informing Science*, 9, 213-223. Retrieved from <http://www.inform.nu>

2) srpsko-hrvatski jezik:

Hutchinson, W. (2006). Information warfare and deception. *Informing Science*, 9, 213-223. Preuzeto sa <http://www.inform.nu>

g. članak u ostalim časopisima i nedeljnicima

1) engleski jezik:

Nikšić, S. (2007, March). Ustav bez ustava. *NIN*, 2935, 70-72.

2) srpsko-hrvatski jezik:

Nikšić, S. (2007, mart). Ustav bez ustava. *NIN*, 2935, 70-72.

h. članak u dnevnim novinama sa autorom

1) engleski jezik:

Stanković, R. (2007, March 30). Privreda se vraća iz kome. *Politika*, p. 19.

2) srpsko-hrvatski jezik:

Stanković, R. (2007, 30. mart). Privreda se vraća iz kome. *Politika*, str. 19.

i. članak u dnevnim novinama bez autora, na internetu

1) engleski jezik:

Kartica kao poklon. (2007, March 30). *Politika*. Retrieved from <http://www.politika.rs>

2) srpsko-hrvatski jezik:

Kartica kao poklon. (2007, 30. mart). *Politika*. Preuzeto sa <http://www.politika.rs>

j. film

1) engleski jezik:

Ćulibrk, S. (Producer), & Đorđević, A. (Director). (1974).

Otpisani [Motion picture]. Serbia: CFS Košutnjak – Avala film & Televizija Beograd.

2) srpsko-hrvatski jezik:

Ćulibrk, S. (producent), i Đorđević, A. (režiser). (1974). *Otpisani* [film]. Srbija: CFS Košutnjak – Avala film i Televizija Beograd.

k. televizijski program

1) engleski jezik:

Latin, D. (Editor), & Pavlinić, V. (Director). (2008, January 21). Mediji i mafija [Television news magazine episode]. In V. Vukašinić (Producer), *Latinica*. Zagreb, Croatia: Hrvatska radiotelevizija.

2) srpsko-hrvatski jezik:

Latin, D. (urednik), i Pavlinić, V. (režiser). (2008, 21. januar). Mediji i mafija [emisija informativnog televizijskog programa]. U V. Vukašinić (producent), *Latinica*. Zagreb, Hrvatska: Hrvatska radiotelevizija.

Svi zajedno:

1) engleski jezik:

References

- Ćulibrk, S. (Producer), & Đorđević, A. (Director). (1974). *Otpisani* [Motion picture]. Serbia: CFS Košutnjak – Avala film & Televizija Beograd.
- Hutchinson, W. (2006). Information warfare and deception. *Informing Science*, 9, 213-223. Retrieved from <http://www.inform.nu>
- Kartica kao poklon. (2007, March 30). *Politika*. Retrieved from <http://www.politika.rs>
- Kodelupi, V. (1995). *Tržišna komunikacija*. Beograd, Serbia: Clio.
- Komunikološki fakultet u Banjaluci. (2004). *Uvod u Komunikološki fakultet: 0405*. Banja Luka, Bosnia & Herzegovina: Author.
- Latin, D. (Editor), & Pavlinić, V. (Director). (2008, January 21). Mediji i mafija [Television news magazine episode]. In V. Vukašinić (Producer), *Latinica*. Zagreb, Croatia: Hrvatska radiotelevizija.
- Nikšić, S. (2007, March). Ustav bez ustava. *NIN*, 2935, 70-72.
- Poster, M. (2001). Postmodern virtualities. In M. G. Durham & D. M. Kellner (Eds.), *Media and cultural studies: Keyworks* (pp. 611-625). London, England: Longman.
- Stanković, R. (2007, March 30). Privreda se vraća iz kome. *Politika*, p. 19.

- Woods, E. (1996). Association of nonverbal decoding ability with indices of person-centered communicative ability. *Communication Reports*, 9(1), 13-22.
- The world almanac and book of facts*. (2006). New York, NY: World Almanac Books.

2) srpsko-hrvatski jezik:

Korišteni izvori

- Ćulibrk, S. (producent), i Đorđević, A. (režiser). (1974). *Otpisani* [film]. Srbija: CFS Košutnjak – Avala film i Televizija Beograd.
- Hutchinson, W. (2006). Information warfare and deception. *Informing Science*, 9, 213-223. Preuzeto sa <http://www.inform.nu>
- Kartica kao poklon. (2007, 30. mart). *Politika*. Preuzeto sa <http://www.politika.rs>
- Kodelupi, V. (1995). *Tržišna komunikacija*. Beograd, Srbija: Clio.
- Komunikološki fakultet u Banjaluci. (2004). *Uvod u Komunikološki fakultet: 0405*. Banja Luka, Bosna i Hercegovina: Autor.
- Latin, D. (urednik), i Pavlinić, V. (režiser). (2008, 21. januar). Mediji i mafija [emisija televizijskog informativnog programa]. U V. Vukašinić (producent), *Latinica*. Zagreb, Hrvatska: Hrvatska radiotelevizija.
- Nikšić, S. (2007, mart). Ustav bez ustava. *NIN*, 2935, 70-72.
- Poster, M. (2001). Postmodern virtualities. U M. G. Durham i D. M. Kellner (ur.), *Media and cultural studies: Keywords* (str. 611-625). London, Engleska: Longman.
- Stanković, R. (2007, 30. mart). Privreda se vraća iz kome. *Politika*, str. 19.
- Woods, E. (1996). Association of nonverbal decoding ability with indices of person-centered communicative ability. *Communication Reports*, 9(1), 13-22.
- The world almanac and book of facts*. (2006). New York, NY: World Almanac Books.

Bilješke

Bilješke, tj. fusnote, koriste se samo za propratna objašnjenja, a ne za citiranje ili navođenje izvora. Za sve ideje i objašnjenja koja se mogu uključiti u glavni tekst ne treba koristiti bilješke.

Tabele, slike i ilustracije

Tabele treba koristiti isključivo za one podatke koji se ne mogu uključiti u integralni tekst, a podaci koji se u njima iznose neophodni su za razumijevanje istraživanja, odnosno dokazivanje hipoteza. U radu se, po pravilu, može koristiti najviše jedna tabela veličine 9x15 cm ili dvije tabele veličine 9x6 cm. Ista uputa i dimenzije vrijede i za slike i ilustracije. Tabele, slike i ilustracije moraju se dostaviti kao zasebni dokumenti u tiff-formatu rezolucije najmanje 300 dpi. Slike mogu biti i u jpg-formatu. Treba imati na umu i da se tabele, slike i ilustracije štampaju crno-bijelo.

Ostale upute

Navođenje ostalih izvora, te oblikovanje sadržaja u tabelama, kao i šema, slika i drugih dijelova rada koji ovdje nisu objašnjeni, treba vršiti u skladu sa šestim izdanjem Izdavačkog priručnika Američkog udruženja za psihologiju (American Psychological Association. (2010). *Publication manual of the American Psychological Association* (6. izdanje). Washington, DC: Autor). Osnovne upute o navođenju izvora i oblikovanju radova mogu se pronaći na stranici www.apastyle.org.

¹ Upute o primjeni i korištenju APA pripremila Jelena Ćurguz.

CALL FOR ARTICLE SUBMISSIONS

We invite authors to submit their research articles and essays on issues and topics in communication studies, or on general issues in human communication viewed and analyzed from diverse perspectives, such as cultural, linguistic, media, visual, musical, literary, psychological, sociological, or informational. Similarly, we will consider submissions on issues and topics in cultural studies, arts, linguistics, literature, psychology, sociology, philosophy and information science examined from a communication viewpoint. We also accept submissions such as discussions and commentaries on our previously published articles, reviews of books, films, performances and exhibitions, internet tidbits and summaries of other social events which are considered communicationally pertinent.

SUBMISSION INSTRUCTIONS

Authors can submit only their original and unpublished work. By submitting their manuscript to *Znakovi i poruke* authors affirm that their manuscript is not currently being considered for publication by any other journal and that they will not submit it to another journal until our review is final.

Manuscripts should be sent by email or online via the journal's site. All manuscripts should be submitted in the .doc format only. Only system fonts should be used with South Slavic diacritics.

The manuscripts will not be accepted for publication consideration if they are not prepared in accordance with the editorial guidelines or if they are not written within the thematic framework. The authors of such manuscripts will be notified of the decision usually within fifteen days of the receipt of the manuscript. If a manuscript is accepted for publication consideration, the editor will inform the author of the decision after the blind-peer reviews have been submitted. This procedure usually lasts from three to six months. If you want your manuscript to be considered for publication, please prepare it fully in accordance with the editorial guidelines.

EDITORIAL GUIDELINES

Language

Your manuscripts can be submitted in one of the languages of Bosnia and Herzegovina, i.e., in Serbo-Croatian, and in English. Unless essential for clarity of content or space limitations, manuscripts are normally not edited for style or orthography.

Types of articles published

Original research articles

Original research articles are reports on specific research, or contain a description, analysis, interpretation or explanation of a specific theoretical issue based on scholarly appropriate argumentation. The articles in the journal and their respective types of argumentation can be theoretical, historical, interpretative (qualitative) and empirical (quantitative). When quantitative argumentation is applied, statistical analysis and argumentation must also be applied. All empirical articles follow the so-called IMRAD section structure: Introduction (which usually contains an introduction to an issue, an explanation of the issue, a literature review, and research questions and hypotheses), Methods (details of research methods and procedures), Results (an overview of results and statistical analyses and argumentation) and Discussion (an analysis of the results and their implications, study limitations and a conclusion). The recommended length of the original research article is between 5000 and 8000 words including the notes, tables and references.

Original essays and professional articles

Essays and professional articles are original, descriptive and interpretative treatments of academic, professional or social communication issues, the argumentation of which is not necessarily founded on scientific research and bibliographic references, but can also be based on current social events and phenomena and personal and secondary experiences and insights. The recommended length of the essays and professional articles is about 5000 words including notes and references.

Commentaries, summaries and reviews

Commentaries are short, argumentative viewpoints on positions and opinions stated in the articles previously published by the journal, or

on other communicational, scholarly or professional issues. Summaries are short accounts of important developments, conferences and other events in communication studies and related fields. Reviews contain descriptions of and opinions on studies, textbooks, books, films and social events in the field. The length of commentaries, summaries and reviews is up to 1000 words including notes and references.

Manuscript preparation

Manuscripts should be prepared strictly in accordance with the sixth edition of the *Publication Manual of the American Psychological Association* (APA).

Manuscripts should be single-spaced, with 2.5 cm margins and 12 pt fonts. The name of the author or any other identifying information must not be included in the manuscript. A separate page should include the following information: author's full name, email address, institutional affiliation (place of work, research or study) and a short biography. An additional page should include the title of your manuscript, an abstract of 80 to 100 words and five (5) keywords describing your work, both in English and Serbo-Croatian.

Paragraphs

The first paragraph in the manuscript and first section paragraphs are not indented. Other paragraphs are indented 5 mm.

Quotation marks

Use double quotation marks for quotations and single quotation marks for quotations within quotations. Always use "smart" quotation marks.

Tables, pictures and figures

Tables should be used only for the data that cannot be integrated in the text and are indispensable for understanding the research or testing hypotheses. Only one table of 9x15 cm or two tables of 9x6 cm can be used in one manuscript. Figures and pictures should also be used sparingly. Tables, pictures and figures must be submitted as separate documents in the tiff format with the resolution of 300 dpi. Pictures are also acceptable in the jpeg format. Tables, pictures and figures are printed in black and white.

*Nastavak impresuma**Uredništvo*

Mr Sanda Bjelajac, Komunikološki koledž u Banjaluci, član
Prof. dr Aleksandar Bogdanić, Univerzitet u Banjoj Luci, glavni i odgovorni urednik
Prof. dr Željko Bošković, University of Connecticut, član
Pred. mr Mladen Bubonjić, Komunikološki koledž u Banjaluci, član
Jelena Čurguz, Komunikološki koledž u Banjaluci, redaktor i lektor
Pred. mr Tatjana Đermanović, Komunikološki koledž u Banjaluci, član
Pred. mr Ljubica Janjetović, Komunikološki koledž u Banjaluci, likovni i tehnički urednik
Prof. dr Toma Longinović, University of Wisconsin, Madison, član
Pred. mr Nevena Milašinović, Komunikološki koledž u Banjaluci, član
Mr Emir Muhić, Univerzitet u Banjoj Luci, član
Prof. dr Lisa Parks, University of California, Santa Barbara, član
Pred. mr Milana Piljak, Komunikološki koledž u Banjaluci, član
Pred. mr Ognjen Radović, Komunikološki koledž u Banjaluci, član

Savjet uredništva

Savjet uredništva čine članovi akademskog savjeta Koledža, odnosno istraživači i stručnjaci iz komunikologije, lingvistike, književnosti, umjetnosti, politikologije, psihologije, filozofije i sociologije

Prof. dr Željko Bošković, University of Connecticut
Prof. dr Slavo Kukić, Sveučilište u Mostaru
Prof. dr Toma Longinović, University of Wisconsin, Madison
Prof. dr Tatjana Marjanović, Univerzitet u Banjoj Luci
Prof. dr Lisa Parks, University of California, Santa Barbara
Prof. dr Midhat Riđanović, Univerzitet u Sarajevu
Prof. dr Zoran Tomić, Sveučilište u Mostaru
Prof. dr Miodrag Živanović, Univerzitet u Banjoj Luci

ISSN 1840-3239

9 771840 323000